

Міністерство освіти і науки України
Волинський національний університет імені Лесі Українки
Факультет міжнародних відносин
Кафедра міжнародних відносин і регіональних студій

Копачинська Галина Василівна

Методичні рекомендації з
ОК «Геополітика та геостратегія»

Навчально-методичне видання

ЛУЦЬК – 2024

УДК 327:911(072)

К 65

Рекомендовано до друку науково-методичною радою Волинського національного університету імені Лесі Українки (протокол № 1 від 25.09.2024 р.).

Рецензенти: Турчин Я. Б. – доктор політичних наук, директор Інституту гуманітарних і соціальних наук, професор кафедри політології і міжнародних відносин Національного університету «Львівська політехніка».

Карпчук Н. П. – доктор політичних наук, професор кафедри міжнародних комунікацій та політичного аналізу Волинського національного університету імені Лесі Українки

Копачинська Г. В.

К 65 Копачинська Г. В. Методичні рекомендації з ОК «Геополітика та геостратегія» : навчально-методичне видання. Луцьк, 2024. 67 с.

Анотація: навчально-методичне видання з ОК «Геополітика та геостратегія», містить методичні рекомендації з даного ОК для здобувачів факультету міжнародних відносин: пояснювальну записку; силабус ОК; питання до семінарів та до іспиту; інформаційний мінімум для розуміння курсу та тестові питання для самоконтролю, що стануть у нагоді під час його вивчення; самостійної підготовки здобувачів; підготовки до семінарів та до іспиту з курсу.

Рекомендовано для студентів спеціальності 291 «Міжнародні відносини, суспільні комунікації та регіональні студії», освітньо-професійної програми «Міжнародні відносини», освітнього ступеня «бакалавр» факультету міжнародних відносин Волинського національного університету імені Лесі Українки.

УДК 327:911(072)

К 65

©Копачинська Г. В., 2024

©Волинський національний
університет імені Лесі Українки, 2024

ЗМІСТ

1. Вступ.....	4
2. Силабус ОК «Геополітика та геостратегія».....	5
3. Перелік питань до семінарів з ОК «Геополітика та геостратегія».....	17
4. Інформативний мінімум з освітнього компоненту «Геополітика та геостратегія».....	20
5. Тестові питання для самоконтролю.....	58
6. Питання до іспиту з ОК «Геополітика та геостратегія».....	62
7. Рекомендована література.....	65

ВСТУП

«Геополітика та геостратегія» є важливим та необхідним ОК для підготовки здобувачів освітньо-професійної програми «Міжнародні відносини». Одним з важливих завдань дисципліни є сформувати в студентів знання про багатогранну політику держав та інших суб'єктів, спрямованих на вивчення можливостей активного використання данностей геопростору в інтересах військово-політичної, культурно-інформаційної, економічної та екологічної безпеки в межах відповідних полів взаємодії.

«Геополітика та геостратегія» має тісні зв'язки з такими ОК як «Вступ до фаху «Міжнародні відносини»», «Теорія міжнародних відносин», «Міжнародні відносини і світова політика», «Історія міжнародних відносин», «Регіоналістика України», «політична географія» та ряд інших, які викладаються на факультеті міжнародних відносин.

В процесі вивчення даного ОК студенти будуть знати: основні поняття та категорії геополітики; передумови та чинники розвитку геополітики як науки; історичні етапи розвитку геополітики; основні закони геополітики; характерні праці класиків та сучасних дослідників геополітики; особливості розвитку геополітичної думки в Україні. Студенти будуть вміти: добирати, схематизувати й аналізувати інформацію з теорії геополітики та геостратегії; відрізняти історичні етапи розвитку геополітики як науки; аналізувати класичні та сучасні геополітичні доктрини, ідеї та концепції; характеризувати основні риси розвитку геополітичної думки в Україні.

У такому контексті ОК «Геополітика та геостратегія», який викладається для здобувачів факультету міжнародних відносин виступає як одна з важливих дисциплін для цілісного розуміння і вивчення процесів, які відбуваються у сучасному світі, вивчення багатогранної політики держав і особливостей її формування, аналізу основних законів та парадигм цієї науки, а також розуміння праць класиків і сучасних геополітиків, а запропоноване навчально-методичне видання з ОК допоможе отримати та закріпити ці знання належним чином.

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Волинський національний університет імені Лесі Українки
Факультет міжнародних відносин
Кафедра міжнародних відносин і регіональних студій

СИЛАБУС
нормативного освітнього компонента
Геополітика та геостратегія
Підготовки бакалавра
Спеціальності 291 Міжнародні відносини, суспільні комунікації та регіональні студії
освітньо-професійної програми
Міжнародні відносини

Луцьк – 2022

Силабус навчальної дисципліни «ГЕОПОЛІТИКА ТА ГЕОСТРАТЕГІЯ» підготовки бакалавра, галузі знань 29 Міжнародні відносини, спеціальності 291 Міжнародні відносини, суспільні комунікації та регіональні студії, за освітньо-професійною програмою Міжнародні відносини

Розробник: Копачинська Галина Василівна, кандидат географічних наук, доцент

Погоджено

Гарант освітньо-професійної програми:

_____ (підпис)

(Вознюк Є. В.)

Силабус освітнього компонента затверджено на засіданні кафедри міжнародних відносин і регіональних студій

протокол № 1 від 29.08.2022 р.

Завідувач кафедри: _____ (підпис)

(Коцан Н.Н.)

© Копачинська Г.В., 2022 р.

I. Опис освітнього компонента

Найменування показників	Галузь знань, спеціальність, освітньо-професійна /освітньо-наукова/освітньо-творча програма, освітній рівень	Характеристика освітнього компонента
Денна (очна) форма навчання	29 Міжнародні відносини 291 Міжнародні відносини, суспільні комунікації та регіональні студії Міжнародні відносини бакалавр	Нормативна
Кількість годин/кредитів 180/ 6		Рік навчання 3, 4
		Семестр 6-ий та 7-ий
ІНДЗ: 6 сем. – немає 7 сем. – є		Лекції 66 год.
		Практичні (семінарські) 46 год.
		Самостійна робота 56 год.
		Консультації 12 год.
		Форма контролю: 6 сем. - залік 7 сем. - екзамен
Мова навчання українська		

II. Інформація про викладача

ПП Копачинська Галина Василівна
 Науковий ступінь кандидат географічних наук
 Вчене звання доцент
 Посада доцент
 Контактна інформація (kopachinska.galina@vnu.edu.ua).
 Дні занять ([ПС-Розклад v.3.8.2](#)).

III. Опис освітнього компонента

1. Анотація курсу

Геополітика є одним з найвпливовіших інтелектуальних напрямків XXI століття, що визначає характер досліджень в таких областях, як зовнішньополітична та військова стратегія держав, національні інтереси, аналіз і прогнозування локальних і глобальних міжнародних конфліктів.

Як наукова дисципліна геополітика — це наука про багатогранну політику держав та інших суб'єктів, спрямована на вивчення можливостей активного використання данностей геопростору в інтересах військово-політичної, культурно-інформаційної, економічної та екологічної безпеки в межах відповідних полів взаємодії.

У такому контексті предмет "Геополітика та геостратегія", який викладається для студентів факультету міжнародних відносин виступає як одна з важливих дисциплін для цілісного розуміння і вивчення процесів, які відбуваються у сучасному світі, а також аналізу особливостей сучасної світобудови та місцю в ній держав та регіонів світу, в тому числі і України.

2. Мета і завдання освітнього компонента.

Метою курсу є формування знань про геополітичні інтереси, вектори геостратегії, гео економічні пріоритети у зовнішній політиці країн та регіонів світу.

Основними завданнями курсу є набуття вичерпного знання щодо геополітичної та гео економічної карти світу і окремих регіонів; формування уявлення про співвідношення сил у світовій геополітиці та геостратегії; усвідомлення об'єктивної геополітичної і геостратегічної ролі і місця України в сучасному світі.

3. Результати навчання (компетентності).

	Інтегральна	Загальні	Спеціальні (фахові)
Компетентності	Здатність розв'язувати складні спеціалізовані завдання та практичні проблеми в сфері міжнародних відносин, суспільних комунікації та регіональних студій, зовнішньополітичної діяльності держав, міжнародних взаємодій між державами, міжнародними організаціями та недержавними акторами, що характеризуються комплексністю та невизначеністю умов та передбачає застосування теорій суспільних наук та спеціальних наукових методів дослідження проблем міжнародних відносин.	ЗК3. Здатність вчитися оволодівати сучасними знаннями.	СК1. Здатність виокремлювати ознаки та тенденції розвитку, розуміти природу, динаміку, принципи організації міжнародних відносин, суспільних комунікацій та/або регіональних студій.
		ЗК4. Знання та розуміння предметної області та розуміння професійної діяльності.	СК2. Здатність аналізувати міжнародні процеси у різних контекстах, зокрема політичному, безпековому, правовому, економічному, суспільному, культурному та інформаційному.
		ЗК5. Здатність працювати в міжнародному контексті.	СК4. Здатність розв'язувати складні спеціалізовані завдання і практичні проблеми у сфері міжнародних відносин, зовнішньої політики держав, суспільних комунікацій, регіональних досліджень.
		ЗК7. Здатність застосовувати знання у практичних ситуаціях.	
		ЗК 8. Здатність до абстрактного мислення, аналізу та синтезу.	СК5. Здатність аналізувати вплив світової економіки, міжнародного права та внутрішньої політики на структуру і динаміку
		ЗК10. Здатність спілкуватися державною мовою	

	усно і письмово.	міжнародних відносин та зовнішньої політики держав.
	ЗК12. Здатність до пошуку, оброблення та аналізу інформації з різних джерел.	СК8. Усвідомлення національних інтересів України на міжнародній арені.
	ЗК13. Здатність бути критичним і самокритичним	СК9. Здатність застосовувати знання характеристик розвитку країн та регіонів, особливостей та закономірностей глобальних процесів та місця в них окремих держав для розв'язання складних спеціалізованих завдань і проблем.

Програмні результати навчання		
	РН01	Знати та розуміти природу міжнародних відносин та регіонального розвитку, еволюцію, стан теоретичних досліджень міжнародних відносин та світової політики, а також природу та джерела політики держав на міжнародній арені і діяльності інших учасників міжнародних відносин.
	РН03	Знати природу міжнародного співробітництва, характер взаємодії між міжнародним акторами, співвідношення державних, недержавних акторів у світовій політиці.
	РН04	Знати принципи, механізми та процеси забезпечення зовнішньої політики держав, взаємодії між зовнішньою та внутрішньою політикою, визначення та реалізації на міжнародній арені національних інтересів держав, особливостей формування та реалізації зовнішньополітичних рішень.
	РН06	Знати природу та характер взаємодій окремих країн та регіонів на глобальному, регіональному та локальному рівнях.
	РН11	Здійснювати прикладний аналіз міжнародних відносин, зовнішньої політики України та інших держав, міжнародних процесів та міжнародної ситуації відповідно до поставлених цілей, готувати інформаційні та аналітичні звіти.
	РН13	Вести фахову дискусію із проблем міжнародних відносин, міжнародних комунікацій, регіональних студій, зовнішньополітичної діяльності, аргументувати свою позицію, поважати опонентів і їхню

		точки зору.
	PH15	Розуміти та застосовувати для розв'язання складних спеціалізованих завдань міжнародних відносин, суспільних комунікацій та регіональних студій чинне законодавство, міжнародні нормативні документи і угоди, довідкові матеріали, чинні стандарти і технічні умови тощо.
	PH17	Мати навички самостійного визначення освітніх цілей та навчання, пошуку необхідних для їх досягнення освітніх ресурсів

4. Структура освітнього компонента.

Назви змістових модулів і тем	Усього	Лек.	Лабор.	Сам. роб.	Конс.	Форма контролю/ Бали
6 семестр						
Змістовий модуль 1. Теоретичні основи вивчення геополітики та геостратегії						
Тема 1. Теоретичні основи вивчення геополітики	19	8	6	4	1	ДС/24
Тема 2. Історичні етапи становлення геополітики як науки	13	4	4	4	1	ДС/16
Тема 3. Класичні геополітичні ідеї та концепції	21	10	6	4	1	ДС/24 ДБ/4
Тема 4. Сучасні школи геополітики та їх представники	21	10	6	4	1	ДС/24
Тема 5. Геополітична та гео економічна карта сучасності	11	4	2	4	1	ДС/8
Разом за модулем 1/ Разом за 6 семестр	85	36	24	20	5	100
7 семестр						
Змістовий модуль 2. Глобальна і регіональна прикладна геополітика						
Тема 6. Геополітичні інтереси держав Північної Америки	14	4	4	5	1	ДС/6
Тема 7. Геополітичні інтереси держав Латинської Америки та Африки	12	4	2	5	1	ДС/3
Тема 8. Геополітичні та гео економічні інтереси держав Європи	12	4	2	5	1	ДС/3
Тема 9. Геополітика держав Східної, Південно-Східної, Південної та Південно-Західної Азії.	16	6	4	5	1	ДС/6
Тема 10. Геополітика Австралії та держав Океанії	10	2	2	5	1	ДС/3
Разом за модулем 2	64	20	14	25	5	21
Змістовий модуль 3. Особливості становлення геополітики України						
Тема 11. Особливості	14	4	4	5	1	ДС/6

становлення геополітики в Україні						
Тема 12. Геополітичні інтереси та геостратегія сучасної України	17	6	4	6	1	ДС/6 ІНДЗ/7
Разом за модулем 3	31	10	8	11	2	19
Види підсумкових робіт						Бал
Модульна контрольна робота						60
Разом за 7 семестр	95	30	22	36	7	100
Всього годин/Балів	180	66	46	56	12	6 сем-100 7 сем-100

Методи контролю*: ДС – дискусія, ДБ – дебати, Т – тести, ТР – тренінг, РЗ/К – розв’язування задач/кейсів, ІНДЗ/РС – індивідуальне завдання/індивідуальна робота здобувача освіти, РМГ – робота в малих групах, МКР/КР – модульна контрольна робота/ контрольна робота, Р – реферат, а також аналітична записка, аналітичне есе, аналіз твору тощо.

5. Завдання для самостійного опрацювання

№ з/п	Тема	Кількість годин
1	Завдання №1: підібрати необхідну літературу, опрацювати і скласти реферативний огляд на тему «Особливості та історичні етапи розвитку геополітики як науки».	8
2	Завдання №2: проаналізувати спільні і відмінні риси праць класиків геополітики, отримані результати представити у вигляді конспекту.	12
3	Завдання №3: визначити особливості, проблеми та перспективи розвитку сучасної геополітики в різних регіонах світу, отримані результати представити у вигляді доповіді під час семінарських занять на відповідну тему.	15
4	Завдання №4: підібрати необхідну літературу, опрацювати і скласти реферативний огляд на тему «Місце та роль України в геополітичній орієнтації провідних держав та регіонів світу».	10
5	Завдання №5: проаналізувати, виокремити і обґрунтувати вектори геостратегії сучасної України, отримані результати представити у вигляді конспекту та доповіді під час семінарського заняття на відповідну тему.	11
РАЗОМ:		56

6. Індивідуальне науково-дослідне завдання

Провести аналітичне дослідження і написати реферативний огляд на тему «Проблеми та перспективи реалізації геополітичних інтересів України на сучасному етапі». Для виконання даного завдання значну увагу приділити історичним особливостям розвитку геополітики в державі, а також її сучасному геополітичному становищу.

IV. Політика оцінювання

Оцінювання під час семінарських занять оцінювання здійснюється на основі того наскільки студент вміє самостійно проаналізувати і передати здобуті знання, перерахування інформації з листка забороняється. Пропущені лекційні заняття не відпрацьовуються, семінарські заняття можуть бути відпрацьованими лише за умови наявності вагомих доказових причин відсутності студента. Дедлайн здачі пропущених семінарських занять та ІНДЗ (за умови

вагомих доказових причин) до дня здачі іспиту та заліку. Максимальна кількість пропусків без вагомих доказових причин – 2.

В 6 семестрі дисципліна складається з 1 змістового модуля та не передбачає виконання ІНДЗ. У цьому випадку підсумкова оцінка за 100-бальною шкалою складається із сумарної кількості балів за поточне оцінювання з відповідних тем.

Залік виставляється за умови, якщо студент виконав усі види навчальної роботи, які визначені програмою навчальної дисципліни та отримав не менше 60 балів. У випадку незадовільної підсумкової оцінки, або за бажанням підвищити рейтинг, студент йде на залік по ІІ відомісті (написавши заяву), на якому всі отримані до заліку бали анулюються і студент заробляє їх знову, виконуючі поставлені перед ним завдання.

В 7 семестрі дисципліна складається з двох змістових модулів та її вивчення передбачає виконання ІНДЗ. У цьому випадку підсумкова оцінка за 100-бальною шкалою складається із сумарної кількості балів за:

1. поточне оцінювання з відповідних тем та виконання ІНДЗ (максимум 40 балів);
2. модульна контрольна робота (максимум 60 балів).

Після освоєння змістового модуля 2 та змістового модуля 3 пишеться модульна контрольна робота, котра оцінюється в максимум в 60 балів. Вся сума, включаючи поточний та модульний контроль, становить 100 балів.

Якщо поточна семестрова оцінка становить не менше 75 балів, то за згодою студента вона може бути зарахована як підсумкова оцінка з навчальної дисципліни. У протилежному випадку, або за бажанням підвищити рейтинг, студент складає іспит. При цьому бали, набрані за результатами модульних контрольних робіт, анулюються.

V. Підсумковий контроль

Формою підсумкового семестрового контролю з даної дисципліни в 6 семестрі є залік, що складається в усній формі.

Залік виставляється за умови, якщо студент виконав усі види навчальної роботи, які визначені програмою навчальної дисципліни та отримав не менше 60 балів. У випадку незадовільної підсумкової оцінки, або за бажанням підвищити рейтинг, студент йде на залік по ІІ відомісті (написавши заяву), на якому всі отримані до заліку бали анулюються і студент заробляє їх знову, виконуючі поставлені перед ним завдання.

В 7 семестрі формою підсумкового семестрового контролю з даної дисципліни є екзамен, що складається в усній формі.

Екзамен виставляється за умови, якщо студент виконав усі види навчальної роботи, які визначені програмою навчальної дисципліни та отримав не менше 75 балів. В іншому випадку, або за бажання підвищити рейтинги, студент складає екзамен в усній формі, при цьому оцінка за МКР анулюється. Білети до екзамену містять по 3 питання, 1 теоретичне та 2 практичні. Екзаменаційна оцінка визначається в балах (від 0 до 60) за результатами виконання екзаменаційних завдань. В цьому випадку підсумкова семестрова оцінка визначається як сума поточної семестрової та екзаменаційної оцінок в балах згідно шкали оцінювання .

Оцінка та засвоєння курсу виставляються згідно шкали оцінювання

ЗАПИТАННЯ НА ІСПИТ

7 семестр

1. Суть поняття світова політика.
2. Основні теорії та принципи світової політики.
3. Геополітика як наукова дисципліна.
4. Сучасні геополітичні школи та теорії.

5. Основні категорії геополітики.
6. Основні закони геополітики.
7. Парадигми геополітики.
8. Історія розвитку геополітики
9. К. Хаусхофер та його вплив на формування геополітики.
10. З. Бжезинський та його основні праці.
11. Ф. Фукуяма та його основні геополітичні бачення.
12. Провідні геополітичні центри сучасності.
13. Баланс сил як одне з ключових понять геополітики.
14. Геополітична доктрина та особливості її формування (на прикладі держав).
15. Французька школа геополітики та її характерні риси.
16. Американська школа геополітики та її представники.
17. Німецька школа геополітики та її характерні ознаки.
18. Особливості геополітичної думки України.
19. Історія формування геополітичної думки України.
20. Провідні класики геополітики та їх основні праці.
21. Ф. Ратцель та його основні ідеї.
22. Р. Челлен та його значення для розвитку геополітики.
23. А. Мехен та його основні напрацювання.
24. Г. Маккіндер та його «географічна вісь історії».
25. К. Хаусхофер та його геополітичні бачення.
26. Європейські геополітичні ідеї ХХ ст.
27. Американські геополітичні ідеї ХХ ст.
28. Геополітика кінця ХХ ст -поч. ХХІ ст, та її головні представники.
29. Геоелекономіка. Основні категорії геоелекономіки.
30. Геополітична структура світу. Різноманіття підходів.
31. Геополітичні та геоелекономічні інтереси США у світі.
32. Геополітичні та геоелекономічні інтереси США в Європі.
33. Геополітичні інтереси США на пострадянському просторі.
34. Геоелестратегія США по відношенню до КНР.
35. Геополітичні та геоелекономічні аспекти відносин США і Японії.
36. Геоелестратегія США в Південно-Східній Азії.
37. Геоелестратегія США в Південній Азії.
38. Геоелекономічні та геополітичні інтереси США на Близькому Сході.
39. Геополітичні та геоелекономічні інтереси США в Африці.
40. Геоелекономічна інтеграція в НАФТА.
41. Геополітичний та геоелекономічний контроль США над Латинською Америкою.
42. Геополітичні та геоелекономічні аспекти утворення і розвитку ЄС.
43. Трансформаційні процеси в ЄС.
44. НАТО: геополітичні засади створення і розвитку.
45. Геополітичне розширення НАТО, основні наслідки.
46. Сучасна геоелестратегія НАТО.
47. Геополітика та геоелекономіка Великої Британії в Європі та в регіонах світу.
48. Брексіт на його наслідки для ЄС.

49. Геостратегія Франції на міжнародній арені.
50. Геостратегія об'єднаної Німеччини в Європі.
51. Роль ФРН в НАТО та ЄС.
52. Геополітичні та гео економічні інтереси Німеччини в регіонах світу.
53. Гео економічний прагматизм Італії, особливості її геополітики.
54. Швейцарія та її місце на геополітичній карті світу.
55. Геополітичні та гео економічні інтереси країн Центральної та Східної Європи.
56. Геополітичне положення України. Проблеми визначення стратегії зовнішньої політики України після здобуття незалежності.
57. Провідні геополітики України, їх основні ідеї та бачення.
58. Сучасна геостратегія України у світовому геопросторі.
59. Геополітичні та гео економічні інтереси України на пострадянському просторі.
60. “Західний” вектор зовнішньої політики України.
61. Геостратегічний вектор України на інтеграцію з НАТО; шляхи його реалізації.
62. Геостратегічний вектор України на інтеграцію з ЄС; проблеми практичної реалізації.
63. Геополітичні та гео економічні інтереси України у Причорноморському регіоні. Участь України в ОЧЕС.
64. Гео економічні інтереси України в Азії, Африці, Латинській Америці.
65. Геополітичне положення КНР. Геостратегія КНР в сучасному світі.
66. Концепція “Великого Китаю”.
67. Геополітичні і гео економічні аспекти взаємовідносин між КНР і США.
68. Гео економічні інтереси КНР в Європі, Азії, Африці та Латинській Америці.
69. Геостратегія Японії.
70. Взаємовідносини між Японією і Китаєм.
71. Гео економічна стратегія Японії в Азіатсько-Тихоокеанському регіоні (АТР).
72. Гео економічна роль Республіки Корея у світі та АТР.
73. Регіональний геополітичний “центр сили” в Південно-Східній Азії.
74. Гео економічна інтеграція в АСЕАН та специфіка її реалізації.
75. Гео економічна роль Сінгапура.
76. Геополітичні і гео економічні інтереси Індії у світі.
77. Взаємовідносини між Індією і Пакистаном.
78. Геополітичні і гео економічні аспекти взаємовідносин між Індією і КНР.
79. Геостратегія Індії в басейні Індійського океану.
80. Пакистан як “полюс сили” в Південній Азії.
81. Гео економічний потенціал Ірану.
82. Геополітичні інтереси Ірану в басейні Перської затоки, Закавказзі, Середній Азії.
83. Геополітика та гео економіка держав басейну Перської затоки.
84. Геополітика Туреччини.
85. Геостратегічний вектор Туреччини на інтеграцію до ЄС.
86. Роль Туреччини у Чорноморському регіоні та на Близькому Сході.
87. Геополітичні та гео економічні інтереси сучасного Ізраїлю.
88. Геополітична ситуація на Африканському континенті.
89. Гео економічні інтереси африканських країн. Регіональна інтеграція в Африці.
90. Вплив західних держав на геополітичний і гео економічний простір Африки.

91. Північна Африка. Геополітична та гео економічна роль Єгипту.
92. Західна та Центральна Африка: геополітичні інтереси держав.
93. Східна Африка: геополітична та гео економічна ситуація, інтереси держав.
94. Геополітичні та гео економічні інтереси країн Південної Африки.
95. Геополітика і гео економіка ПАР.
96. Геополітика та гео економіка Латинської Америки. Інтеграційні процеси в Латинській Америці.
97. Геополітична та гео економічна ситуація в МезоАмериці.
98. Особливості геополітики та гео економіки Мексики.
99. Геополітична та гео економічна ситуація в Південній Америці.
100. Гео стратегія Бразилії на міжнародній арені.
101. Геополітика та гео економіка Аргентини й Чилі.
102. Антиамериканська “вісь” в геополітиці і гео економіці окремих держав Латинської Америки та особливості її формування.
103. Гарячі точки планети та їх вплив на геополітичну структуру сучасного світу.

VI. Шкала оцінювання

6 семестр

Шкала оцінювання знань здобувачів освіти з освітніх компонентів, де формою контролю є залік

Оцінка в балах	Лінгвістична оцінка
90–100	Зараховано
82–89	
75–81	
67–74	
60–66	
1–59	Незараховано (необхідне перескладання)

7 семестр

Шкала оцінювання знань здобувачів освіти з освітніх компонентів, де формою контролю є іспит

Оцінка в балах	Лінгвістична оцінка	Оцінка за шкалою ECTS	
		оцінка	пояснення
90–100	Відмінно	A	відмінне виконання
82–89	Дуже добре	B	вище середнього рівня
75–81	Добре	C	загалом хороша робота

67–74	Задовільно	D	непогано
60–66	Достатньо	E	виконання відповідає мінімальним критеріям
1–59	Незадовільно	Fx	Необхідне перескладання

VII. Рекомендована література та інтернет-ресурси

1. Вегеш М., Палінчак М., Петрінко В. *Геополітика в поняттях і термінах: підручник для студентів та аспірантів спеціальні " Політологія"*. Ужгород: Видавничий дім "Гельветика", 2020. 786 с.
2. Дністрянський М. С. *Загострення геополітичних взаємин у період постмодерну та становище України : монографія*. Львів : ЛНУ імені Івана Франка, 2021. 154 с.
3. Закономірності функціонування глобальної економіки. URL: <http://www.helpiks.org/4-19769.html>. (дата звернення: 04.07.2022)
4. Мирослав Дністрянський, Галина Копачинська, Наталія Дністрянська Проблеми неврегульованості політичного статусу територій як чинник поглиблення суперечностей у міжнародних відносинах. *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія: географія*. Том 51, № 2 (2021). С: 74-81 DOI: <https://doi.org/10.25128/2519-4577.21.2> URL: <http://nzg.tnpu.edu.ua/issue/view/14796>
5. Незалежний аналітичний центр геополітичних досліджень «Борисфен Інтел» URL: <https://bintel.org.ua/> (дата звернення: 04.07.2022)
6. Jeremy Black. *Why geopolitics matters*. URL: <https://www.fpri.org/article/2020/01/why-geopolitics-matters/> (дата звернення: 04.09.2022)
7. Geopolitics: Definition, Foundations & Example URL: <https://study.com/academy/lesson/geopolitics-definition-foundations-example.html> (дата звернення: 04.09.2022)
8. Kopachinska G. Geopolitical view of Ukraine: History of development and specifics of its current transformation. *Quaestiones Geographicae* 40(4), Bogucki Wydawnictwo Naukowe, Poznań, 2021 pp. 47–62. 4 tables. DOI: 10.2478/quageo-2021-0037 URL: <https://sciendo.com/issue/QUAGEO/40/4> (БД Scopus+WoS)
9. Myroslav Dnistrianskyi, Galina Kopachinska, Nataliia Dnistrianska. Modern conflicts regarding the political status of territories: typological differences, features of spread and prospects for resolution. *Bulletin of Geography. Socio-economic Series*. No. 57 (2022). P: 113-123 Doi: <http://doi.org/10.12775/bgss-2022-0026> URL: <https://apcz.umk.pl/BGSS/article/view/34379/32895> (БД Scopus+WoS)
10. Natalia Kotsan, Galina Kopachinska, Yevheniia Vozniuk, Roman Kotsan Basic models of protection and functioning of the Ukrainian border in modern geopolitical realities: a view from Ukraine. *European Spatial Research and Policy* Vol. 29, Number 1 (2022) P: 79-96. DOI: <https://doi.org/10.18778/1231-1952.29.1.04> URL: <https://czasopisma.uni.lodz.pl/esrap/article/view/9908> (БД Scopus+WoS)
11. Roman Kotsan, Natalia Kotsan, Galina Kopachinska, Yevheniia Vozniuk Transformation of Ukrainian-Polish border regions: experience of Ukraine *Forum Geographic* Vol. 21, Issue 1. 2022 P: 92-101. DOI: 10.5775/fg.2022.071.i URL: <http://forumgeografic.ro/> (БД Scopus)

ПЕРЕЛІК ПИТАНЬ ДО СЕМІНАРІВ З ОК «ГЕОПОЛІТИКА ТА ГЕОСТРАТЕГІЯ»

СЕМЕСТР 6

ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ 1. Теоретичні основи вивчення геополітики та геостратегії

Теоретичні засади вивчення геополітики та геоekonomіки

1. Суть поняття світова політика. Основні теорії та принципи світової політики.
2. Геополітика як наукова дисципліна та історія її розвитку.
3. Особливості виникнення геополітики як науки.
4. Розвиток геополітики на початку ХХ сторіччя.
5. Вплив поглядів К. Хаусхофера на розвиток геополітики середини ХХ сторіччя.
6. Геополітика в післявоєнний час.
7. Геополітичні школи II половини ХХ сторіччя.
8. Геополітика кінця ХХ ст -поч. ХХІ ст, та її головні представники.
9. Особливості розвитку геополітики на сучасному етапі.
10. Основні категорії геополітики.
11. Закони геополітики та їх значення.
12. Парадигми геополітики.
13. Класична геополітика ХХ ст:
 - 13.1.Ф. Ратцель
 - 13.2.Р. Челлен
 - 13.3.А. Мехен
 - 13.4.Г. Маккіндер та його «географічна вісь історії».
 - 13.5.К. Хаусхофер та його геополітичні бачення
 - 13.6.Європейські геополітичні ідеї ХХ ст.
 - 13.7.Американські геополітичні ідеї ХХ ст.
14. Провідні геополітичні школи та сучасні течії геополітики.
15. Геоekonomіка та механізми її функціонування.
16. Геополітичний та геоekonomічний простір сучасності.
17. Класики української геополітики.
18. Провідні геополітики України та їх основні напрацювання.
19. Російська геополітика та її вплив на розвиток ідей «руського міра».
20. Основні російські пропагандисти та їх базові концепції.

СЕМЕСТР 7

Змістовий модуль 2. Глобальна і регіональна прикладна геополітика

Тема 1. Геополітичні та геоekonomічні інтереси США

1. Провідні американські геополітики та їх основні праці.
2. Геополітичні та геоekonomічні інтереси США у світовій політиці.
3. Геополітичні інтереси США в Північній та Південній Америці.
4. Роль США в НАТО та НАФТА.
5. Геополітичні та геоekonomічні інтереси США в Європі.

6. Геополітичні інтереси США на пострадянському просторі.
7. Геостратегія США в Південно-Східній, Південній Азії та на Близькому Сході. Геостратегія США по відношенню до КНР, Японії та інших провідних держав регіону.
8. Геополітичні та гео економічні інтереси США в Африці.

Тема 2. Геополітичні та гео економічні інтереси держав Африки та Латинської Америки

1. Геополітична ситуація на Африканському континенті.
2. Геополітичні та гео економічні інтереси держав регіону.
3. Регіональна інтеграція в Африці.
4. Вплив західних держав на геополітичний і гео економічний простір Африки.
5. Північна Африка. Геополітична та гео економічна роль Єгипту.
6. Західна та Центральна Африка: інтереси держав. Геополітика і гео економіка Нігерії в Африці та її провідна роль в Західній Африці.
7. Східна Африка: геополітична та гео економічна ситуація. Геополітичні інтереси держав регіону.
8. Геополітичні та гео економічні інтереси країн Південної Африки. Геополітика і гео економіка ПАР.
9. Геополітика та гео економіка держав Латинської Америки.
10. Інтеграційні процеси в Латинській Америці.
11. Антиамериканська “вісь” в геополітиці і гео економіці окремих держав Латинської Америки та особливості її формування.
12. Особливості геополітики та гео економіки Мексики.
13. Геостратегія Бразилії на міжнародній арені. Геополітичні та гео економічні інтереси Бразилії в Латинській Америці.
14. Геополітика та гео економіка Аргентини і Чилі.

Тема 3. Геополітичні та гео економічні інтереси держав Європи

1. Геополітичні та гео економічні аспекти утворення і розвитку ЄС. Розширення ЄС на схід. Трансформаційні процеси в ЄС.
2. Геополітика та гео економіка Великої Британії. Брексіт.
3. Геополітичні та гео економічні інтереси Франції.
4. Геополітичні та гео економічні інтереси Німеччини в ЄС та в інших регіонах світу.
5. Гео економічний прагматизм Італії, особливості її геополітики.
6. Геополітичні та гео економічні інтереси інших держав Європи (на вибір студента).
7. Геополітичні та гео економічні інтереси держав Центральної та Східної Європи (на вибір студента).

Тема 4. Геополітичні та гео економічні інтереси держав Східної, Південно-Східної, Південної та Південно-Західної Азії, Австралії та Океанії

1. Геополітичні та гео економічні інтереси держав Близького та Середнього Сходу.
2. Особливості геополітики Туреччини.
3. Геополітика та гео економіка інших держав Близького та Середнього Сходу (Іран, Оман, Об'єднані Арабські Емірати, Саудівська Аравія, Катар, Бахрейн, Кувейт, Ірак- за вибором студентів).

4. Геополітичні та гео економічні інтереси держав Центральної Азії та Закавказзя. Геополітика та геостратегія Узбекистану, Туркменістану, Таджикистану, Киргизстану та Казахстану; Азербайджану, Вірменії, Грузії (за вибором студентів).
5. Геополітичні інтереси та вектори геостратегії держав Південної Азії. Геополітичні інтереси Індії та Пакистану.
6. Геополітичні інтереси та вектори взаємодії держав Східної та Південно-Східної Азії. Геополітичні інтереси АСЕАН та АТЕС.
7. Геополітика та геостратегія Японії.
8. Геополітика та геостратегія Китаю.
9. Геополітичні інтереси та вектори геостратегії Австралії та держав Океанії.

Змістовий модуль 3. Особливості становлення геополітики України

Тема 5. Геополітичні та гео економічні інтереси України

1. Історія розвитку геополітичної думки України. Провідні українські геополітики.
2. Геополітичні інтереси сучасної України. Сучасна геостратегія України у світовому геопросторі.
3. Геостратегічний вектор України на інтеграцію з ЄС; особливості його практичної реалізації. Особливості співробітництва України з державами Європи.
4. Геополітичні інтереси України щодо співробітництва з США. Геостратегічний вектор України на інтеграцію з НАТО; шляхи його реалізації.
5. Геополітичні та гео економічні інтереси України у Причорноморському регіоні. Участь України в ОЧЕС.
6. Геополітичні та гео економічні інтереси України на пострадянському просторі. СНД, ГУАМ.
7. Гео економічні інтереси України в Азії, Африці, Латинській Америці.
8. Кризові явища в українській геополітиці.
9. Війна в Україні: передумови, хід, особливості та наслідки.
10. Можливості подолання кризових явищ в Україні внаслідок війни.

ІНДИВІДУАЛЬНЕ НАУКОВО-ДОСЛІДНЕ ЗАВДАННЯ

Провести аналітичне дослідження і написати реферативний огляд на тему «Проблеми та перспективи реалізації геополітичних інтересів України на сучасному етапі». Для виконання даного завдання значну увагу приділити історичним особливостям розвитку геополітики в Державі, а також її сучасному геополітичному становищу.

ІНФОРМАТИВНИЙ МІНІМУМ З ОК «ГЕОПОЛІТИКА ТА ГЕОСТРАТЕГІЯ»

Термін «геополітика» етимологічно складається з двох грецьких слів: *geo* — земля, *politicos* — держава, громадянин та все, що пов'язане з містом.

Тому, за Р. Челленом (автор даного терміну) (1924 р.), геополітика — **«це вчення про державу як географічний організм чи явище в просторі:** вона, таким чином, є вченням про державу як країну, територію чи область».

Підходи до визначення геополітики надзвичайно різноманітні: від ототожнення її з *мистецтвом управління загальносвітовим процесом*, державою чи іншою спільнотою, через твердження, що геополітика є цілісною самостійною наукою, до визнання її *світоглядною концепцією майбутнього*.

На відміну від політичної географії, **чіткого і всеохопного визначення геополітики немає.** Геополітику нерідко розуміють як науку, що вивчає глобальну політику, тобто стратегічний напрям політичних відносин, в основному сучасних. Поняття використовується для оцінки міжнародно-політичних позицій держави, її місця в системі міжнародних досліджень, умов її участі у військово-політичних союзах. Найбільш поширені визначення геополітики:

* «Геополітика служить визначенню національної політики з урахуванням факторів впливу на неї природного середовища» (Енциклопедія «Britanica», 1994 р.).

* «Це наука, яка вивчає і аналізує в єдності географічні, історичні, політичні та інші взаємопов'язані фактори, які впливають на стратегічний потенціал держави» («The Encyclopedia Americana», 1973 р.).

* «Геополітика — це поєднання географічних і політичних факторів, що визначають положення держави чи регіону з ухилом на вплив географії на політику» (З. Бжезінський, 1997 р.).

* «Наука про вивчення відносин між владною політикою в міжнародному плані й тими географічними рамками, в яких вона проводиться» (П. Галлуа, 1990 р.).

* «Геополітика — це наука про контроль над простором» (В. Мадіссон, В. Шахов, 2003 р.).

Львівський науковець **Мирослав Дністрянський** запропонував "розмежувати політичну географію і геополітику, розглядаючи політичну географію як географічну науку про територіальні особливості політичних об'єктів, процесів і явищ, геополітику — як **прикладну дисципліну на стику географії, політології і політики**, яка вивчає різні аспекти політичної діяльності, зумовлені такими географічними особливостями, як розташування і розміри території, природно-ресурсний потенціал, стан навколишнього середовища, розміщення соціально-економічних і політичних об'єктів тощо

Визначенням, яке найбільш точно характеризує поняття «геополітика» є наступне.

Геополітика — це наука про **багатогранну політику держав та інших суб'єктів**, спрямована на вивчення можливостей **активного використання даностей геопростору в інтересах військово-політичної, культурно-інформаційної, економічної та екологічної безпеки в межах відповідних полів взаємодії.**

Після компрометації геополітики представниками німецької школи у 30 — 40-х роках ХХ ст. західні вчені відкинули сам термін «геополітика» і стали розвивати майже ті самі концепції в рамках геостратегії. Нині геостратегія — провідне поняття геополітики, в основі якого лежить зумовленість на пряму зовнішньополітичних та зовнішньоекономічних дій суб'єкта географічними, передусім природно-географічними, чинниками та його геоположенням. **Завданням геополітичної стратегії є аналіз позиції досліджуваного суб'єкта і визначення можливостей її трансформації в бажаному напрямі.**

Основним об'єктом дослідження геополітики є **геополітична структура світу в усій її різноманітності**. Нині вона представлена багатьма просторовими моделями.

Предметом дослідження геополітики є **поля взаємодії («силові поля»)** – виокремлені сегменти суспільної діяльності, які взаємодіють з певним географічним простором.

Головним завданням геополітики є **фіксація і прогноз меж полів взаємодії**, динамічна мозаїка яких формує геополітичну структуру світу.

Інші завдання:

- дослідження механізмів і форм контролю над геопростором;
- геополітичне районування планети на основі розмежування геополітичних полів провідних акторів;
- виявлення об'єктивно існуючих просторових політичних одиниць, геостратегічних зон та геополітичних регіонів;
- подолання конфронтаційної логіки в міжнародних відносинах;

- розробка геополітичних кодів для суб'єктів геополітики тощо.

Геополітика виконує такі **функції**:

пізнавальну — вивчення тенденцій геополітичного розвитку країн і народів, змін різноманітних явищ, процесів, подій;

прогностичну — здійснення вірогідного прогнозу розвитку геополітичних сил, їхнього впливу на міжнародні відносини;

управлінську — збір і аналіз емпіричної інформації, вироблення конкретних управлінських рішень і рекомендацій;

ідеологічну — теоретичне осмислювання геополітичної стратегії певної держави і **здатність переконати політичну еліту й громадян своєї країни в її дієвості і правильності**.

Отже, геополітика є наукою, за допомогою якої **владні структури визначають, що потрібно врахувати під час прийняття глобальних доленосних рішень для своїх народів**, таких як укладання союзів, початок війн, здійснення реформ і структурної перебудови суспільства, запровадження масштабних економічних і політичних санкцій.

Геополітика — це світогляд влади, наука про владу і для влади, це підручник політичних еліт, нарешті — це **наука управляти**.

Історія розвитку геополітики

Те, що сьогодні розуміють під геополітикою, існувало з давніх часів. Стародавні мислителі нерідко розмірковували над географічним розташуванням держав, їх кліматичними умовами, структурою населення, взаємовідносинами між державами та регіонами. Однак даний об'єкт дослідження не мав власної назви.

Становлення геополітики, що відбувалося паралельно з розвитком політичної географії, припадає на кінець XIX — початок XX ст. і пов'язане з іменем *Ф. Ратцеля* (1844 – 1904 рр.), якого називають батьком «політичної географії». Ф. Ратцель, узагальнивши праці попередніх мислителів, першим перетворив політичну географію на системну наукову дисципліну.

Політична географія — суспільно-географічна дисципліна, яка займається вивченням територіальної (геопросторової) організації та **дослідженням географічних закономірностей формування і розвитку політичної сфери життя суспільства**.

Основним об'єктом дослідження політичної географії є елементарні та інтегральні територіально-політичні системи — об'єктивно взаємопов'язані поєднання різноманітних елементів політичної сфери, що склалися на певній території — у їх взаємодії між собою і з географічним простором:

Серед численних напрямів політико-географічних досліджень найістотнішими є

такі:

етапи формування і сучасний стан політичної карти світу (історична політична географія);

політико-географічне положення, формування державної території, столиця та адміністративно-територіальний поділ окремих країн (адміністративна географія);

вивчення політичних кордонів з точки зору їх генези, можливостей прикордонного співробітництва, транскордонних зв'язків, територіальних спорів і претензій (політична лімологія);

дослідження територіальних особливостей виборів до основних представницьких органів державної влади і місцевого самоврядування в різних країнах і регіонах світу (електоральна географія);

аналіз впливу різноманітних географічних чинників на стратегічні позиції держав у світовому просторі (геополітика);

комплексна політико-географічна оцінка окремих країн і регіонів світу (політико-географічне країнознавство).

Чим особливими є погляди Ратцеля? Ф. Ратцель вважав, що простір (розмір) держави є найважливішим політико-географічним чинником. Причому простір — це не просто територія, яку займає держава і яка є одним з атрибутів її сили, а він сам є політичною силою. Це більше, ніж лише фізико-географічне поняття. Занепад держави становить результат ослабленої просторової концепції й ослаблого просторового почуття.

Основні передумови появи геополітики як самостійної науки наприкінці XIX ст. та її відродження наприкінці XX ст. полягають у такому:

- "ущільнення" геопростору, яке стало наслідком розвитку комунікацій, відкриттів та винаходів кінця XIX ст. і всього XX ст.;
- небачене в історії зростання могутності військової техніки і поява зброї масового винищення;
- відсутність вільних територій для територіальної експансії держав;
- розуміння взаємозалежності і вразливості людства та переосмислення ролі війни.

Першим термін «геополітика» вжив шведський вчений Р. Челлен у праці "Держава як форма життя" (1899 р.). За Р. Челленом, *геополітика — "це вчення про державу як географічний організм чи явище в просторі: вона, таким чином, є вченням про державу як країну, територію чи область"*.

У розвиткові багатьох наук були моменти, коли наукові ідеї дискредитувалися на догоду тим чи іншим політичним цілям. Це характеризувало геополітику, особливо німецьку, в 30 - 40-

х рр. XX ст. Зокрема, *К. Хаусхофер* вніс негативний аспект у німецьку геополітику, намагаючись теоретично обґрунтувати нацистські ідеї світового панування, що на тривалий час загальмувало формування геополітики як науки.

Через зв'язок геополітики і фашизму геополітика в США в 40—50-х роках, а в країнах соціалістичного табору — в 40—80-х роках XX ст. вважалася псевдонаукою, реакційною концепцією, що пояснює політику держав впливом природних географічних умов, географічним положенням і расовими відмінностями населення. **В СРСР на сам термін було накладено жорстке табу.**

Поряд з тим у США з'являються праці *Н. Спікмена* (1944), *Р. Страуса-Хюне* (1950), *Д. Майнінга* (1956), які нині становлять класику геополітики. З 60-х років відновлюються геополітичні дослідження в Європі.

З кінця 80-х років XX ст. геополітика входить у новітній етап розвитку, адже ідеї класичної геополітики поєднуються з пошуком нових підходів і намаганнями побудувати теоретичну основу геополітики, яка б **відповідала на виклики сучасності**, серед яких:

- поява поряд із державами нових, більш агресивних геополітичних гравців у особі регіональних та інтеграційних угруповань, ТНК, терористичних організацій тощо;
- глобалізація світового господарства і як наслідок — поступове зміщення акценту з політики на економіку;
- збільшення розриву між бідними і багатими (державами та верствами населення), загострення екологічних проблем, поширення тероризму тощо;
- з одного боку, уніфікація культурно-ідеологічної сфери, її космополітизація, з іншого — вибух патріотизму, національно-визвольних рухів;
- пошук геополітичними акторами взаємовигідних шляхів розвитку геополітичної ситуації в постбіполярному світі та ін.

Поняття/категорії, якими найчастіше користується геополітика

Ключовим поняттям геополітики є поняття геополітичної концепції (доктрини). Геополітична доктрина — це **модель** розуміння чинників **структури** територіально-політичного **світоустрою** та напрямів політичної діяльності й аналізу, що спираються на географічні реалії (М. Дністрянский, 2003 р.).

Більшість геополітичних доктрин є **втіленням інтересів**: національних, державних, коаліційних, приватних. Усі вони різнопланові, однак зазвичай лежать у площині **збереження незалежності й цілісності держав, забезпечення виживання націй та процвітання громадян, розширення політичного та економічного впливу, досягнення певної приватної мети.**

Ще півтори сотні років тому прем'єр-міністр Великобританії, лорд Г. Пальмерстон (1784—1865 рр.) наголошував: "у держави немає ні постійних друзів, ні постійних ворогів, у неї є лише **постійні інтереси**".

Національні та державні інтереси цілком збігаються лише за умови існування реального громадянського суспільства в однонаціональній державі. Лише в такому разі справедливим буде твердження, що "національний інтерес — це інтегральний вираз інтересів усіх членів суспільства, що реалізуються через політичну систему, він **поєднує інтереси кожної людини, інтереси національних, соціальних, політичних груп та інтереси держави**" (В. Мадіссон, В. Шахов, 2003 р.).

Формування напряму зовнішньої стратегії держави має узгоджуватися з її **геополітичним кодексом**. *Геополітичний код (кодекс)* — "це сукупність стратегічних уявлень, які формує уряд (країна) про інші держави при розробці своєї зовнішньої політики" (В. Колосов, М. Мироненко, 2002).

Геополітичні коди містять: визначення державних інтересів, ідентифікацію зовнішніх загроз цим інтересам, можливі варіанти реагування та їх обґрунтування.

Одна із сутнісних категорій геополітики, що тісно переплітається з державними інтересами, — це категорія *експансії*. **Оскільки геополітика має слугувати національним інтересам держави, то геополітичні концепції покликані виправдовувати її експансію.**

Геополітичні концепції останніх років наголошують, що гегемонія (лідерство) базується на економічному верховенстві. У зв'язку з цим основним видом експансії нині є *економічна*, яка доповнюється і посилюється інформаційною, культурно-цивілізаційною, релігійною, політичною, відсуваючи на другий план військову.

В результаті поєднання геополітичних полів ключових геополітичних акторів формується **баланс сил** як іманентна характеристика певного історичного етапу розвитку.

Стабільна геополітична структура світу, яка відображає баланс сили на певному історичному етапі, дістала назву *світосистеми*.

Незаперечні й головні **суб'єкти геополітики** — *держави* (імперії). З ними пов'язані такі ключові поняття геополітики, як геостратегічні гравці та геополітичні осі.

Геостратегічні гравці, за З. Бжезінським, — "це держави, що мають спроможність і національну волю застосовувати силу чи вплив поза своїми кордонами для того, щоб змінити наявний геополітичний стан справ",

а ***геополітичні осі*** — "це держави, чия вага походить не з їхньої сили і мотивації, а радше з вад розташування та з наслідків їхніх потенційно вразливих умов для поведінки геостратегічних гравців".

Геополітична структура світу дедалі більшою мірою реагує на інтереси *недержавних суб'єктів*: ТНК, різноманітних об'єднань громадян (політичні рухи й організації, антиглобалістські рухи тощо), терористичних груп та окремих лідерів.

Усіх учасників міжнародного політичного процесу незалежно від поширення на них міжнародного права в системі міжнародних відносин називають *акторами*.

Буферна держава — країна, що лежить між двома конкуруючими або потенційно ворожими (у військовому або геополітичному сенсі) Великими державами, що розмежовує їх і забезпечує таким чином відсутність спільних кордонів і контакту ворожих один одному армій.

Буферні держави, коли вони насправді незалежні, як правило, мають нейтральну зовнішню політику, яка відрізняє їх від держав-сателітів.

Прикладами буферних держав у ХХ ст. можуть служити:

- Далекосхідна республіка, що існувала в 1920 - 1922 рр. і виконувала роль буферної держави між РРФСР і Японією
- Маньчжурська держава, що існувала в 1932 - 1945 рр. і відіграло роль буферної держави між СРСР і Японією
- Фінляндія, яка в період холодної війни грала роль буферної держави у протистоянні між Сходом (СРСР та інші країни ОВД) і Заходом (США і інші країни НАТО)^[1]
- Монголія, між КНР і Росією
- Польща у міжвоєнний період розмежовувала Німеччину і Радянський Союз
- **Україна, між НАТО та РФ, опісля проголошення Незалежності, і, принаймні, до Революції гідності**

Поле взаємодії — це виокремлений на основі поєднання (накладання) геостратегій заінтересованих акторів сегмент суспільної діяльності, який взаємодіє з певним географічним простором. Поля взаємодії за провідною функцією можуть бути економічними, політичними, військовими, ідеологічними, цивілізаційними, екологічними тощо або інтегральними.

Геополітична структура світу і чим вона особлива

У другій половині ХХ ст. світ був двополюсним: у ньому домінували США та СРСР, це була епоха жорсткого протистояння, яке назвали «холодною війною». Із розпадом СРСР та світової соціалістичної системи геополітичне суперництво двох полюсів завершилося. Геополітична структура світу докорінно змінилася. За логікою речей, нині світ переживає етап становлення багатополлярної системи і можливої переструктуризації геополітичної картини світу. Для того щоб визначити перспективних лідерів майбутнього світу, необхідно проаналізувати найпоширеніші теорії сучасного світовлаштування.

Одна з таких — модель геостратегічних сфер та геополітичних регіонів американця Саула Бернарда Коєна (1925-2021 рр.), відомого американського політгеографа.

В його відомій праці «Геополітика світоситеми» (2003 р.) поліцентрична та ієрархічна модель світу за автором охоплює:

- **перший рівень** — геостратегічні сфери — Морська і Євразійська, виокремлені ще Г. Маккіндером.

- **другий рівень** — геополітичні регіони. До **Морської сфери** входять: Англо-Америка та Кариби, Західна Європа та Магриб, Позаконтинентальна (Офшорна) Азія та Океанія, Південна Америка та Африка південніше Сахари; складовими **Євразійської сфери** є Хартленд та Східна Азія.

- **третій рівень** — держави першого порядку та їхні "серцевинні ядра" — США (Атлантичне узбережжя — район Великих озер); ЄС ("Центральна вісь розвитку"); Японія (конурбація Тихоокеанського промислового поясу); Росія (індустріально-аграрний трикутник Санкт-Петербург — Ростов-на-Дону — Кузбас) (**ієрархічне положення Росії після війни в Україні може докорінно змінитися!!!**); Китай (приморські райони Сходу, Півночі, Півдня, Північного Сходу);

- **четвертий рівень** — держави другого порядку — домінують у регіонах, однак, зважаючи на обмежену участь в інтеграційних утвореннях та міжнародних відносинах, не мають глобального впливу: Алжир, Нігерія, Південна Африка, Австралія, Індонезія, Таїланд, В'єтнам, Республіка Корея, Туреччина, Іран, Ірак, Єгипет, Бразилія, Аргентина, Венесуела, Мексика, Канада;

- **п'ятий рівень** — субнаціональні території — "**ворота**" (фокуси зв'язків), які в майбутньому відіграватимуть роль провідників зв'язків між державами, стабілізуючи світову геополітичну систему. "**Ворота**", як правило, розміщені вздовж меж геостратегічних сфер: Балтійські країни, Словенія, Далекий Схід Росії, Аляска, Сянган, Тайвань, Кашмір, Західна Австралія, Пенджаб, Еритрея, Азорські о-ви, о. Мадейра, Пуерто-Ріко, Гавайї, Квебек, Північна Мексика, Каталонія, Газа, Західний берег, Країна Басків, Ліван тощо, здебільшого держави Південної Азії, Середнього Сходу та Центрально-Східної Європи. **На думку автора, оформлюючись як самостійні геополітичні одиниці, "ворота" перетворюються із зони конфліктів (поясами розколу) на зони компромісного розвитку.** Такими "воротами" можуть виступати і ТНК, які здійснюють пряме зарубіжне інвестування, трансфер технологій, подетальну спеціалізацію виробництва.

Концепція уніполярного світу А. Страуса (США) базується на уявленні про глобальне уніполе як баланс сил держав, які навіть гадки не мають про війну між собою.

Нині глобальному уніполю властива трицентрова просторова будова: **США, ЄС, Японія**. Ця тристороння система концентрується довкола США. Лідерство США має характер першості серед рівних і друзів. Для подальшого виживання світу важливо, щоб до уніполя приєдналася Росія. Тоді величезні резерви уніполя надовго збережуть колективне глобальне лідерство та забезпечать стабільність у світі. Проте розвиток сучасних відносин США (НАТО) — Росія, зближення Росії з Китаєм, Іраном, Палестиною та посилення авторитаризму в країні не дають підстав поділяти оптимізм А.Страуса про її приєднання до уніполя, а тим паче сучасні події в Україні.

Шведський політолог **Йоган Галтунг** у своїй гіпотезі "**семи паралелей однополярного світового простору**" він виділяє сім центрів, що можуть претендувати на глобальну (регіональну) гегемонію:

- США з гегемонією в Західній півкулі та на Середньому Сході й прагненням бути гегемоном гегемонів;
- ЄС;
- Росія з СНД та, можливо, православно-слов'янськими державами Центральної Європи;
- Туреччина з більш світськими мусульманськими державами;
- Індія та індуїстські держави;
- Китай — поширення впливу як результат "прихованого капіталізму";
- Японія, якій стане замало економічного лідерства.

Можлива ситуація, коли всі сім центрів стануть на шлях боротьби за ринки й сировину, оскільки розвиваються капіталістичним шляхом.

Оригінальні погляди на геополітичну структуру сучасного світу запропонували **А. Тойнбі, Дж. Голдстайн, Дж. Модельскі та В. Томпсон, та ін.** Та хоч про яку б модель ішлося в однополярному чи багатополарному світі, автори зосереджують увагу приблизно на одному й тому самому переліку держав.

У контексті боротьби за лідерство варто згадати і концепцію геостратегічних агентів та геополітичних центрів **З. Бжезінського** та його **всесвітньовідому** працю «**Велика шахівниця**».

Бжезінський Збігнєв Казімір (пол. *Zbigniew Kazimierz Brzeziński*; 28 березня 1928 р., Варшава, Польща — 26 травня 2017 р., Фолс-Черч, штат Вірджинія, США) — американський політолог, соціолог і державний діяч, колишній Радник з національної безпеки Президента Джиммі Картера, а також радник Центру стратегічних і міжнародних

студій. Поряд з Генрі Кіссінджером та Самуелем Хантінгтоном він вважався одним з **найвпливовіших геостратегів США.**

Я не знаю [**Чи втрачено Крим для України?**], але до цього питання слід повернутися, коли відносини між Україною і Росією знову стануть хоч в якійсь мірі раціональними і стабільними. Росіяни привнесли в ці відносини ірраціональність і емоційність, вони << провели бандитську атаку на Крим, замаскувавши її, як це зробила б мафія. Але їм слід >> остерігатися застосовувати такий підхід до всієї України — це призведе до куди більш потужного вибуху в серці Європи, до конфлікту, якого не бачив світ з 1939 року, — застерігає Бжезинський.

Великий ризик полягає в тому, що Росією управляє ірраціональний лідер з манією величі. Це хвилює багатьох росіян. Припустимо, що Путіну вдасться назавжди << відокремити Крим від України: він отримає Крим, але втратить Україну на багато >> десятиліть, тому що викличе потужну націоналістичну реакцію проти Москви! Українці визначають свою ідентичність через свою землю. Путін здійснює жахливу помилку.

На конференції з безпеки в Мюнхені (Munich Security Conference) 1.02.2014 беззастережно підтримав Євромайданівців.

В той же час він досить скептично оцінив обороноздатність України. Коментуючи дії українських силовиків, Бжезинський не стримав посмішки:

У Криму з 20 тисяч українських військових жоден не вистрілив з власної ініціативи. Я сам родом з Європи так от, коли я думаю про батьківщину моїх батьків, то не можу уявити, щоб з 20 тисяч польських солдат при спробі зовнішньої сили захопити владу << жоден не вистрілив. Я думаю, була би величезна бійка. Те, що в Україні все відбувалось >> по іншому - про щось говорить. Свої висновки зробив і Путін. Зрозумів, що все навіть легше ніж він очікував.

У жовтні 2014 в інтерв'ю українській програмі «Подробности-ТВ» він уже набагато оптимістичніше оцінив європейське майбутнє України, відзначивши дух і рішучість українців у протидії зазіханням Росії. Сказавши, що українці не лише заслуговують бути в Європі, вони вже є європейцями і доб'ються свого, при умові, що здолають корупцію, яка деморалізує державу, суспільство і навіть збройні сили. Росія змушена буде змиритись і також пройти шлях очищення, інакше її очікує доля «задвірків Китаю».

Нагороди та відзнаки

- Орден князя Ярослава Мудрого III ст. (Україна, 28 березня 2008) — за визначну громадську діяльність та розвиток зв'язків між Україною і Сполученими Штатами Америки
- Орден «За заслуги» III ст. (Україна, 13 травня 1997) — за значний особистий внесок у зміцнення українсько-американського співробітництва^[13]
- У 2006 році став почесним доктором НаУКМА (Національний університет «Києво-Могилянська академія»).

«Велика шахівниця: панування Америки і її геостратегічні імперативи» (англ. *The Grand Chessboard: American Primacy and Its Geostrategic Imperatives*, 1997) — найвідоміша книга, написана Збігневом Бжезинським, американським політологом, соціологом і державним діячем. Книга являє собою роздуми про геополітичну могутність США і про стратегії, завдяки яким ця могутність може бути реалізована в XXI столітті.

Найбільшу увагу Бжезинський зосереджує на геополітичній стратегії США щодо Євразії. Бжезинський вважає, що верховенство на Євразійському континенті фактично є верховенством у всьому світі, і вважає найважливішими стратегічними цілями США — поширити свій вплив у Центральній Азії і на пострадянському просторі (в першу чергу на Росію, що займає найбільшу площу цього простору).

Бжезинський є послідовником засновника сучасної англо-саксонської геополітики Маккіндера, тобто розглядає політику з точки зору **протиборства цивілізації моря (США, Велика Британія) і цивілізації суші.**

Головними фігурами шахівниці, на думку Бжезинського, виступають **Росія, Німеччина, Франція, Китай та Індія.** Ці великі держави мають власні амбіції і їх інтереси можуть зіткнутися з інтересами США. Американська могутність у Євразії має покласти край амбіціям цих країн. Геополітичною метою США є контроль над Євразією, щоб не допустити на політичній арені суперників, здатних кинути виклик Америці. Євразія, що займає ключове положення в світі, є головним геополітичним надбанням Америки.

Автор підкреслює особливе значення території України в цій геополітичній грі і обґрунтовує важливість відриву її від всього російського для збереження однополярного світу з гегемонією США.

Найбільш турбуючим моментом стала втрата України. Поява незалежної держави України не тільки змусила всіх росіян переосмислити характер їхньої власної політичної та етнічної ідентичності, але й позначила велику геополітичну невдачу російської держави. Зречення від більш ніж 300-річної російської імперської історії означало втрату потенційно багатой індустріальної та сільськогосподарської економіки і 52 млн. осіб,

етнічно і релігійно найбільш тісно пов'язаних з росіянами, здатних перетворити Росію на дійсно велику і впевнену в собі імперську державу. Незалежність України також позбавила Росію її панівного положення на Чорному морі, де Одеса служила життєво важливим портом для торгівлі з країнами Середземномор'я і всього світу в цілому... ..без України з її 52-мільйонним слов'янським населенням будь-яка спроба Москви відтворити євразійську імперію сприяла б, судячи зі всього, тому, що на гордій самоті Росія опинилася вплетаною в затяжні конфлікти з неслов'янськими народами, повсталими на захист своїх національних і релігійних інтересів; Чечня є, ймовірно, просто першим тому прикладом. Більш того, беручи до уваги зниження рівня народжуваності в Росії і буквально вибух народжуваності в республіках Середньої Азії, будь-яка нова Євразійська держава, що базується виключно на владі Росії, без України неминуче з кожним роком ставатиме дедалі менш європейською і дедалі більш азійською.

Україна є геополітичним центром тому, що сама її поява допомагає трансформувати Росію. З. Бжезінський зауважує: "Без України Росія перестане бути Євразійською імперією. Без України Росія все ще може боротися за імперський статус, але тоді вона буде в основному азійською імперською державою і найімовірніше втягнеться у виснажливі конфлікти з Середньою Азією". Втрата Україною незалежності автоматично перетворила б на геополітичний центр Польщу, позбавляючи її такої бажаної й безпрецедентної безпеки.

Закони геополітики

До класичних законів геополітики належать:

- 1) закон фундаментального дуалізму;**
- 2) закон посилення фактору простору в людській історії;**
- 3) закон синтезу суші і моря.**

Закон фундаментального дуалізму.

Дуалізм цього закону проявляється в протистоянні кризь всю історію людства держав телурократії ("сухопутної могутності") та таласократії ("морської могутності").

Держави телурократії в давнину стародавні Спарта і Рим, які були представниками військово-авторитарної цивілізації. Відомі центри торговельної цивілізації — стародавні Афіни і Карфаген — типові зразки таласократії.

Для телурократії (сухопутних держав) характерні чітко визначені кордони, фіксований простір, способи життєдіяльності населення, стабільність, що проявляється в осілості, консерватизмі, стійких моральних нормах і юридичних законах, яким підпорядковується все

населення. Для мешканців телурократичної держави притаманне почуття колективізму на противагу індивідуалізму, збагаченню, духу підприємливості.

Таласократія (морські держави), навпаки, є більш динамічною і прихильною до технічного прогресу!!! (згадуємо в яких державах першими відбулася науково-технічна революція, які є лідерами на сучасному етапі в розвитку науки, техніки!!!). Індивідуум, який перебуває серед водної стихії, може вижити тільки в екстремальних умовах. Доволі часто йому доводиться ризикувати життям, приймати нестандартні рішення. Такий тип людей досить **вільно ставиться до встановлених юридичних норм, не вважаючи їх за обов'язкові, адже переважну частину свого життя він перебуває в морі, де діють закони морської стихії.** Жителі моря, на відміну від мешканців суші, розвиваються активніше, **легко приймають і відмовляються від певних моральних і культурних цінностей, завжди прагнуть йти вперед, не зупиняючись перед труднощами на своєму шляху.**

Отже, згідно з цим законом геополітики, дві стихії — земля і вода символізують два способи буття людей, формують у них два типові види поведінки.

Закон посилення фактору простору в людській історії.

Для кожної геополітичної епохи були характерні свої домінуючі форми **геололітичного протиборства. Приблизно до середини ХХ ст.** основною формою вирішення державами своїх геополітичних завдань слугувало використання воєнної сили для досягнення **територіальної експансії та встановлення режиму прямого (безпосереднього) контролю над ділянками території.** В подальшому із зростанням промислових та інформаційних технологій, появою зброї масового знищення, глобалізацією економічних відносин відбулися диференціація геололітичного протиборства, виділення в його системі нових форм, зміна домінуючого елементу. **Провідні держави все рідше звертаються до традиційних форм контролю над простором, і, як наслідок, пряма військова агресія з метою захоплення і утримання територій перестає вважатися ефективним засобом геополітичної експансії.**

Сучасне геололітичне протиборство є різноманітним за своїми формами: цивілізаційним, формаційним (соціально-економічним), інформаційним, військово-стратегічним (геостратегічним).

Формаційне протиборство являє собою боротьбу між геополітичними суб'єктами за досягнення більш значних соціально-економічних показників, встановлення режиму міжнародного співробітництва на основі власних моделей політичного і економічного розвитку.

Цивілізаційне протиборство охоплює сферу боротьби між геополітичними суб'єктами за реалізацію національних цінностей і духовних потреб суперетнічних співтовариств із врахуванням культурно-історичних і національно-релігійних традицій.

Військово-стратегічний компонент глобального геополітичного протиборства має прямий стосунок до сфери зіткнення національних інтересів двох чи більше геополітичних суб'єктів у процесі реалізації їх намірів захистити власний суверенітет чи досягти політичних цілей з використанням військової сили.

Інформаційне протиборство є сукупністю відносин інформаційного захисту та суперництва різних геополітичних суб'єктів.

Закон синтезу суші і моря.

Йдеться про одне з ключових понять геополітики — "берегову зону", або "Rimland" — фрагмент таласократії чи телурократії, він, являє собою ключ до світового панування. "Той, хто домінує ним, той домінує над Євразією, тримає долі світу в своїх руках".

В процесі розвитку геополітики науковці обґрунтували що надзвичайно важливе значення потрібно надавати так званій «прибережній/береговій зоні», яка пов'язує між собою море і сушу, де відбувалися не тільки вторгнення завойовників з моря, але й різноманітні контакти — геополітичні, гео-економічні, геоєкологічні, соціокультурні тощо. Берегову зону морів і океанів можна вважати головним геополітичним плацдармом. Із поглибленням міжнародного поділу праці, тенденціями глобалізації та регіоналізму "берегова зона" стає "зоною життєвих інтересів" окремих держав, а контроль над нею стратегічним інтересом (**прикладом чого може стати анексія Криму!**).

Парадигми геополітики

Парадигмою можна вважати моделювання взаємозв'язків між властивостями геопростору та балансом геополітичних полів на різних ієрархічних рівнях.

- 1) З моменту появи геополітики і до сьогодні важливою парадигмою науки залишається **дуалістична**.

Доводить подвійність природи геополітики. З одного боку геополітика обґрунтовує експансію держав, оскільки могутність держав ставилася у пряму залежність від розмірів державної території. З іншого боку намагається передбачити і не допустити загарбання територій, конфлікти і протистояння. Тобто, суперечить сама собі.

- 2) **Геоєкономічна парадигма**.

Наприкінці ХХ ст. на базі геополітики почали формуватися численні прикладні дисципліни: регіональна та релігійна геополітика, геотактика та геопрогнозтика, геоетнополітика та геопсихологія тощо. Однією з таких дисциплін стала *геоекономіка*. Термін "геополітична економіка" в науковий обіг ввели в 1995 р. *Дж. Егнью та С. Кобрідж*. Нині, претендуючи на самостійне наукове існування, геоєкономіка все ж переважно розглядається як

"своєрідна версія *мондіалістської* або *глобалістської* геополітики, яка **першочергово** розглядає не географічні, культурні, ідеологічні, етнічні, релігійні та інші фактори, що становлять зміст суто геополітичного підходу, а **лише економічну реальність у її відношенні до простору**"

Геоелекономіка в рамках мондіалізму розглядає світ так, ніби у ньому існує одна держава. Серед найяскравіших представників геоелекономіки варто назвати *Ф. Періта* (перша геоелекономічна конструкція світу), *Ф. Фукуяму*, *Ф. Броделя*, *К. Санторо*, *Ж. Атталі*, та ін. 1

Найважливішими моментами *геоелекономічної парадигми* є:

- відкидання геополітичного дуалізму та розуміння світу як цілісності (інколи під гаслами багатополюсності);
- ототожнення держави і корпорації, більше того, держава вважається філіалом загальнопланетарної корпорації;
- надання переваги західним цінностям, раціоналізмові, інформаційним технологіям та ін.

Більшість мислячих людей не приймають ідеалу прихильників даної парадигми — однорідного світу.

Серед позитивних тверджень:

- розробка концепції триполюсного світу;
- розуміння глобалізації як злиття геополітичних та геоелекономічних реалій;
- обґрунтування думки, що нестача ресурсів є важливим чинником розвитку держави.

"Виграє той, хто першим вибудує новий економічний простір і зуміє створити для нього систему дій"

3) *Циклічна парадигма* в геополітиці базується на довготривалих циклах розвитку світового господарства. Циклічність розвитку природи і суспільства в останні роки досліджували *А. Тойнбі*, *Дж. Голдстайн*, *І. Валлерстайн*, *В. Цимбурський*, *Дж. Модельські*, *В. Томпсон*, *П. Тейлор* та ін.

Суть парадигми полягає у тому, що геополітична система світу змінюється **циклічно**. Зміна циклів — військових, лідерства, гегемонії — зумовлює перегрупування великих держав, зміну їхніх геополітичних полів та інституційне облаштування світу. **Дослідження геополітичних циклів потребує системного підходу, особливо при вивченні чинників, які виводять державу (актора) на пік хвилі.**

4) *Цивілізаційна парадигма* в геополітиці розвивається на основі праць *А. Тойнбі* та *С. Хантінгтона* й акцентує увагу на посиленні міжцивілізаційних суперечностей сучасного світу. Важливе науково-методологічне значення має парадигма для аналізу тенденцій на глобальному рівні, дослідження чинників виникнення зон напруження у стосунках між окремими учасниками міжнародних відносин. Водночас методологічною проблемою, що пот-

ребує вирішення, є дослідження географічних аспектів існування світових цивілізацій, визначення їх кількості та ролі окремих факторів у їхній диференціації. В контексті розвитку ідей геополітики взаємодії деструктивною виглядає сама ідея неминучості зіткнення цивілізацій.

Зіткнення цивілізацій (англ. *Clash of Civilizations*) — гіпотеза американського політолога, соціолога та геополітика Самуеля Хантінгтона (1931-2008 рр.) **про моделі конфліктів у період після Холодної війни**. Уперше оприлюднена ним на лекції в Американському інституті підприємництва 1992 року, пізніше опублікована в книжці «Зіткнення цивілізацій і перебудова світового порядку» (*The Clash of Civilizations and the Remaking of World Order*) 1996 року.

Згідно з цією теорією, на зміну двополярності, що існувала в другій половині ХХ століття і **ґрунтувалася на конфлікті ідеологій, прийде багатополарність, яка ґрунтуватиметься на конфлікті культур (цивілізацій)**.

Сам Хантінгтон виділяє такі цивілізації:

- Західна;
- Конфуціанська;
- Японська;
- Ісламська;
- Індуїстська;
- Православно-слов'янська;
- Латиноамериканська;
- Африканська;
- Буддистська.

Автор стверджує, що в майбутньому, якщо й виникне Третя світова війна, то це буде війна між цивілізаціями.

У статті «Зіткнення цивілізацій» (1993) він стверджував, що, якщо ХХ сторіччя було століттям зіткнення ідеологій, то **ХХІ століття стане століттям зіткнення цивілізацій або релігій**.

1996 року опублікував книгу «Зіткнення цивілізацій і перебудова світового порядку», яка стала спробою навести додаткові факти і аргументи, які підтверджують основні положення та ідеї. Головна ідея цієї книги: «у світі після холодної війни найважливіші відмінності між народами — не ідеологічні, політичні чи економічні, а культурні». **Люди починають ідентифікувати себе не з державою або нацією, а з ширшим культурним утворенням — цивілізацією, оскільки цивілізаційні відмінності, що склалися століттями, "більш**

фундаментальні, ніж відмінності між політичними ідеологіями і політичними режимами. Релігія розділяє людей сильніше, ніж етнічна приналежність.

Головний сенс його міркувань полягає в протиставленні Заходу всьому іншому світу. За схемою Хантінгтона, панування Заходу завершується. **На світову арену виступають декілька незахідних держав, які відкидають західні цінності й відстоюють власні цінності та норми.** Однією із найбільш відомих критик гіпотези Самуеля Хантінгтона є рецензія Едварда Саїда. Критика Саїда побудована на тому факті, що автор гіпотези не врахував множинність та внутрішню динаміку кожної цивілізації та висвітлив проблему надто полярно.

Класики геополітики та їх вклад в розвиток цієї науки

Фрідріх Ратцель (30 серпня 1844р., Карлсруе — 9 серпня 1904р., Аммерланд) — **німецький зоолог і географ.** Вважається основоположником антропогеографії та політичної географії, і заклав початок в розвитку геополітичної науки.

Він уперше в 1901 році вжив **термін «життєвий простір»** (нім. **Lebensraum**) на означення важливого географічного фактору середовища проживання, що впливає на діяльність людини, зумовлює хід і напрямок розвитку конкретних суспільств. **Перекрутивши його хід думок та погляди нацисти застосували цю термінологію для обґрунтування розв'язування 2-ї світової війни та експансії за межі Німеччини**

Фрідріх Ратцель заклав концептуальні положення, що викладені в працях «Закони просторового росту держав» (1896), «Політична географія» (1897), «Море, як джерело могутності народів» (1900). Великий вплив на геополітичну концепцію Ф. Ратцеля мали ідеї дарвінізму. Будучи прихильником соціал-дарвінізму, Ф. Ратцель розглядав **державу як біологічний організм, що має певні цикли розвитку та потреби розширювати свій життєвий простір.** У виділених ним 7 законах просторового розвитку держави, автор вказав, що зі зростанням культури нації повинна розширюватися територія держави!!!!

Рудольф Челлен (швед. *Johan Rudolf Kjellén*, Шведською: [ʧɛllɛːn], 1864–1922 рр.) — юрист та державознавець, шведський вчений, що **ввів у науку поняття «геополітика».** Челлен — професор історії та політичних наук Гетеборзького (1901—1916) і Уппсальського (1916—1922) університетів. Він вивчав системи управління з метою виявлення шляхів створення сильної держави. Крім того, він брав активну участь у політиці, був членом парламенту.

Рудольф Челлен ввів поняття «геополітика». **На думку вченого, геополітика це наука про державу, як про географічний організм, що втілений у просторі.** Ці погляди викладені у його основних роботах: «Введення в географію Швеції» (1900) і «Держава як форма життя»

(1916), де вперше згадується поняття геополітики та містяться, по суті, всі принципові положення геополітики. Як і Ратцель, він вважав, що **на основі всебічного вивчення конкретної держави можуть бути виведені деякі найзагальніші принципи і закони, які підходять для всіх держав і для всіх часів.** Одним з них є сила держави. **Держави підносяться, тому що вони сильні. Челлен вважає, що сила — більш важливий фактор для підтримки існування держави, ніж закон, оскільки сам закон може підтримуватися тільки силою.**

За своїми політичними поглядами Челлен був консерватором і германофілом. Він вважав, що майбутнє Швеції і всіх німецьких народів може бути забезпечене тільки в тісному союзі з єдиною потужною (у тому числі у військовому відношенні) Німеччиною, домінуючою в Центральній Європі, що володіє численними колоніями, тобто джерелами сировини і ринками збуту, що займає разом із союзниками (в тому числі і зі Швецією) гідне місце серед світових держав. Будучи обраним до парламенту Швеції, Челлен здійснював саме таку консервативну, великодержавну, мілітаристську і колоніальну політичну програму, яка не сприймалася в той час негативно і знаходила чимало прихильників.

У книзі «Великі держави» (1910) Челлен стверджував, що малі країни в силу свого географічного положення притягуються великими державами, залучаються в загальну економічну діяльність, утворюючи політичні та господарські «комплекси». Якщо такі «комплекси», як Британська, Російська імперії і США склалися вже в XVIII-XIX ст., то завданням Німеччини та німецьких країн у XX ст. стає зміцнення єдиного ринку, побудова політико-економічного «комплексу» в континентальній Європі — Німецько-нордичного союзу. **Формуванню цього «комплексу», або союзу, «юних» націй протистоять, за Челленом, «старі» нації Європи — англійці і французи.**

В іншій своїй книзі «Держава як форма життя» (1916), що стала найбільш відомою його роботою, Челлен досліджував найрізноманітніші аспекти життя держави, які в кінцевому рахунку, він звів до п'яти:

- географічний простір,
- народ,
- господарство,
- суспільство,
- управління.

Ці форми, або елементи, існують у нерозривній єдності і утворюють єдиний організм — держава.

Челлен розумів державу як інтегруючу сутність, що включає в себе територію, населення, економічне, соціальне та політичне життя суспільства. Але держава, за Челленом, не випадковий «конгломерат різних сторін людського життя», а жива істота, біологічне утворення, яке розвивається за біологічними законами самозбереження, зростання, прагнення до домінування. Якщо слабкі держави притягуються, включаються у політичне та економічне життя сильних, більш життєздатних держав, то більш потужні і живучі постійно розширюють свій життєвий простір. Для цього у них є три шляхи: колонізація, злиття, завоювання. Держави, щоб бути сильними і життєздатними, повинні бути розвинені і в аграрному, і в індустріальному відношенні, тобто бути самодостатніми, щоб у разі необхідності (війни, агресії) забезпечити себе всім необхідним. На відміну від Ратцеля, який моделював державу як нижчий організм, подібний водоростям, **Челлен уподібнює державу людині, оскільки вона відчуває і є мислячою істотою.** Держави, аналогічно людям (і тваринам), підкоряються законам боротьби за існування і природного відбору. Подібно організмам, вони народжуються і ростуть, досягають найвищої сили, старіють і вмирають. Держави — це не тільки форми життя, що займають своє місце у життєвому ряду, вони найбільш важливі та істотні («імпазантні») форми життя.

Як і в живій природі, великі, життєздатні держави зростають за рахунок малих, слабких, не пристосованих до виживання геополітичних утворень. Вони захоплюють їх території, розростаючись, розширюють свої кордони, поки нарешті не поглинають сусідні малі країни. Такою, на думку Челлена, була політична історія всіх імперій. У сучасній історії (тобто на початку ХХ ст.) Найбільш життєздатними і швидкорослими державами були Німеччина і Японія. Такий хід подій Челлен вважав «природною необхідністю», яка проявляється об'єктивно, незалежно від волі людей. Політичні керівники держав мають можливість лише «прокласти шлях» цієї природної необхідності.

Незважаючи на невелику популярність у рідній Швеції, ідеї Челлена знайшли своїх прихильників серед німецьких консерваторів і соціал-дарвіністів. **На них спиралися у своїх творах європейські та американські геополітики.**

Альфред Тейєр Меген (англ. *Alfred Thayer Mahan*; нар. 27 вересня 1840, Вест-Пойнт, Нью-Йорк, США — пом. 1 грудня 1914, Вашингтон, США) — американський військовий морський теоретик і історик, контр-адмірал (1906 рік), **один з засновників геополітики.**

Автор праць з великим фактичним матеріалом, які обґрунтовували закономірності воєн. Творець концепції концепцію про співвідношення морської і континентальної сил.

У 1890 році Меген опублікував «Вплив морської сили на історію. 1660–1783 рр.», а пізніше ще ряд праць на цю тему. Меген ще не вживав самого терміну "геополітика", але суть робіт зверталася саме до цієї галузі.

Політика морських держав, на думку Мегена, мала задовольняти три цілі — **необхідність обміну товарами, наявність морського флоту для здійснення обміну, контроль над мережею колоній, яка опосередковувала судноплавство, створюючи безпечні порти**. Меген також виділив 6 умов, що впливали на геополітичний статус держави:

- географічне розміщення;
- фізико-географічні особливості, особливо узбережжя;
- розміри території;
- чисельність населення;
- національний характер;
- політичний устрій.

Під «географічним розміщенням» Меген розглядав насамперед характер узбереж. Географічне положення країни вимагає відповідно або концентрацію морських сил, або їх дифузію. Під національним характером Меген мав на увазі переважаючу ментальність та інші риси, які могли створювати передумови для колонізації територій інших країн. **Ще однією теорією Мегена була ідея про переважання морських держав над континентальними.**

Поруч із англійським військово-морським теоретиком і істориком Філіпом Говардом Коломбом та Ніколасом Спайкменом обґрунтував **теорію «морської могутності»**. Відповідно до цієї теорії, завоювання панування на морі визнавалося основним законом війни та метою, яка забезпечує перемогу над супротивником та завоювання світового панування. Вважається творцем американського атлантизму.

Теорія Морської могутності (англ. *Sea Power*, також «**Морської сили**») — геополітична концепція Альфреда Мехена, яка каже, що **головним чинником сили держави є наявність військово-морського флоту**.

Термін вперше згадується у його праці «Вплив морської сили на історію, 1660–1783» 1890 року.

Як військово-морський експерт, Мехен вважав панування Великої Британії на морях тим прикладом, який потрібно досягти і перевершити. У цій теорії Мехен казав, що «військово-морський флот морських океанічних країн (на відміну від сухопутних країн) відіграє вирішальну роль у забезпеченні могутності держави».

Також Мехен виділив 6 основних чинників, що впливають на морську могутність націй:

- природні чинники

- географічне розташування відносно інших країн
- наявність гаваней, портів
- протяжність берегових ліній
- людські чинники
- кількість населення, що може працювати на флоті
- здатність населення займатися торгівлею
- тип політичної системи, що по-різному впливає на розвиток флоту

Для забезпечення могутності держави, згідно з Мехеном, морські країни мають розвивати як військовий флот (як підтримання боєздатності самого військового флоту, так і створення для нього баз у всьому світі), так і розвиток торгового флоту (зادля забезпечення перевезень як у мирний час, так і під час війни, а також виконання спільних завдань із армією).

Концепцію морської сили Мехен записав формулою:

$$МГ=ВФ+ТФ+ВБ$$

де **МГ** — Морська могутність, **ВФ** — Військово-Морський Флот, **ТФ** — Торговий Флот, **ВБ** — Військово-Морські Бази.

Сер Гелфорд Джон Маккіндер (англ. *Halford John Mackinder*; 15 лютого 1861 р. — 6 березня 1947р.) — британський географ і геополітик.

Маккіндер доклав вирішальних зусиль для формування географії як окремої дисципліни у Великій Британії. Хоча визнання географії як дисципліни в Оксфорді затрималося до 1934 р., вона була визнана у 1917 р. у Ліверпульському університеті та в університеті Аберіствіт в Уельсі (англ. *University of Wales, Aberystwyth*). Маккіндер отримав почесну посаду в Лондонській Школі Економіки в 1923 р. Його внесок у викладання географії у Великій Британії є напевне найвагомим серед інших британських географів.

Найзначимішим його досягненням є обґрунтування теорії Хартленду.

Хартленд (англ. *Heartland Theory* — теорія серцевинної землі, стрижневого району; «серце світу» раніше — англ. *Pivot area* — осьовий ареал) — геополітична концепція, яка стверджує, що контроль над хартлендом дає можливість контролювати світ.

Уперше поняття вжив Маккіндер у статті «Географічна вісь історії» 1904 року, а 1919 року у праці «Демократичні ідеали і реальність» з'явилося поглиблене визначення «вісь історії».

Маккіндер приділяв таку увагу хартленду, тому що цей регіон найбільший, найбагатший і найзаселеніший, загалом утворює величезний економічний світ і не має прямого зв'язку з океанською торгівлею.

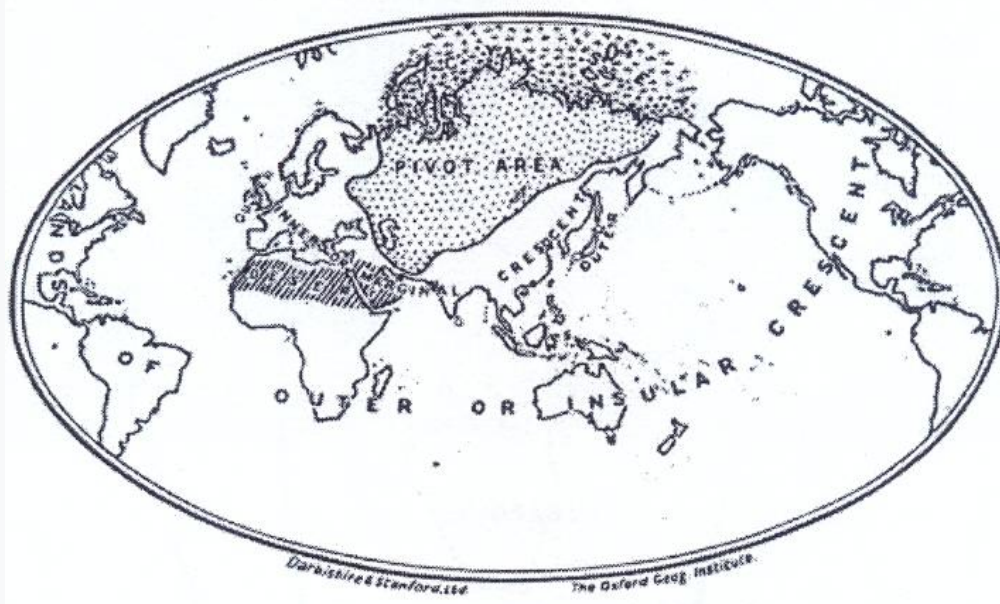
Маккіндер на карті світу виділив Європу й Азію, назвавши їх світовим островом (англ. *World-Island*). У його центрі знаходиться **Хартленд. Складається зі Східної**

Європи, Росії, Центральної Азії, захищений внутрішнім півмісяцем — Сибір, Гімалаї, пустеля Гобі, Тибет.

Цей острів оточується великим **внутрішнім півмісяцем**, що складається з Німеччини, Австрії, Туреччини, Індії й Китаю. А за внутрішнім іде **зовнішній півмісяць**: Британія, Південна Африка, Австралія, Сполучені Штати, Канада, Японія.

Разом з описом гартленду, Маккіндер сформулював основну ідею концепції:

Хто контролює Східну Європу, той керує
Хартлендом
Хто контролює Хартленд, той керує Світовим островом
Хто контролює Світовий острів, той керує Світом

Теорія Хартленду була з ентузіазмом перейнята німецькою школою геополітики (нім. *Geopolitik*), зокрема її головним пропонентом, **Карлом Хаусхофером**. Теорія набула особливої популярності у нацистській Німеччині, проте сам Маккіндер надзвичайно критично ставився до такої експлуатації своїх ідей.

Карл Хаусгофер (нім. Karl Haushofer 27 серпня 1869, Мюнхен — 13 березня 1946, Пель, поблизу Вайльгайма) — німецький географ і офіцер, один з засновників німецької школи геополітики; «ідейний батько» ідеології націонал-соціалізму.

Хаусгофер — засновник Німецького інституту геополітики (1922), засновник і головний редактор журналу «Geopolitik», що виходив у 1924—1944 роках (пізніше перейменований в «Zeitschrift für Geopolitik»). Його погляди склалися під впливом соціального дарвінізму і теоретиків американського імперіалізму.

Фундаментом поглядів Хаусгофера було поняття «життєвого простору», причому **задачу кожної держави він бачив у розширенні цього простору. Звідси виводилися необхідність економічної самодостатності (автаркія), культурної експансії та поглинання невеликих держав, які, будучи нездатними проводити самостійну зовнішню політику, лише дестабілізують міжнародні відносини.** Ряд цих понять був прийнятий теоретиками нацизму. Хоча Гаусгофер забезпечував літературою Гесса і Гітлера, учений заперечував свою участь у написанні «Майн кампф».

Хаусгофер розробив особливий варіант євразійства — військово-геополітичну доктрину «Континентального блоку (союзу)» («**Вісь Берлін — Москва — Токіо**»), який мав об'єднати держави Євразії, такі як: Іспанія, Італія, Франція, Німеччина, Росія та Японія — будучи східною противагою й альтернативою Західному англо-саксонському світові: Британської імперії і США.

Геополітична доктрина К. Хаусгофера базувалася на планетарному дуалізмі: протистоянні морських (таласократії) і континентальних (телурократії) держав. Майбутнє Німеччини як великої держави бачилось у створенні «континентального блоку» або осі Берлін-Москва-Токіо. Базуючись на ідеї великих просторів, К. Хаусгофер дійшов висновку про необхідність поділу світу вздовж меридіанів на глобальні економічні регіони. Цей новий геополітичний поділ дістав назву *панрегіоналізму*. Виділення панрегіонів мало ґрунтуватися на об'єднанні держав на основі спільних соціально-політичних та економічних проблем.

Панрегіони Хаусгофера були не просто економічними блоками. Вони мали на увазі об'єднання держав, виходячи із спільності соціально-політичних та економічних проблем, хоча на практиці здійснювалося панування одних країн над іншими.

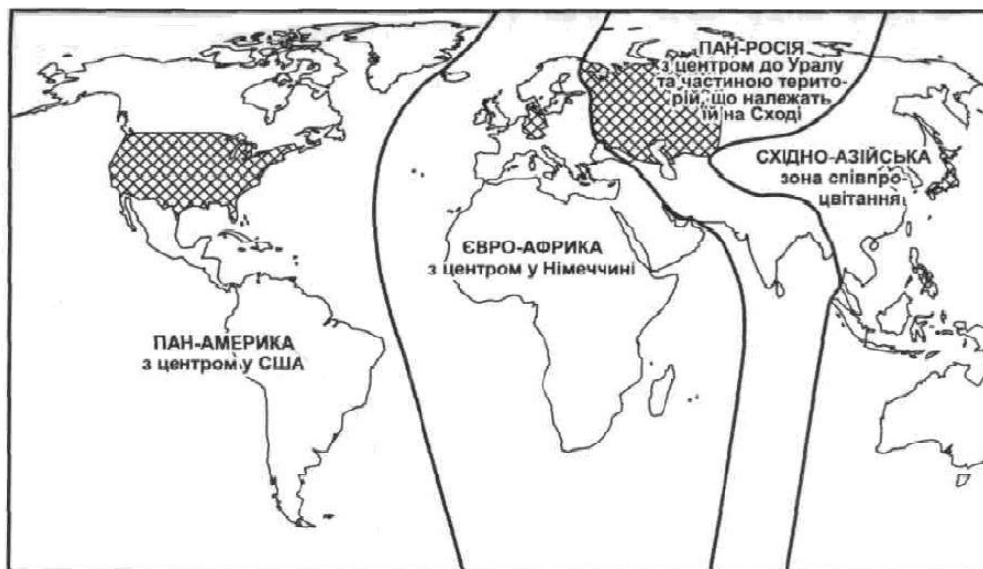
У своїй першій панрегіоналістській моделі Хаусгофер поділив світ на **три з півночі на південь орієнтованих панрегіона**, кожен з яких складався з *ядра* і *периферії*:

- Пан-Америка з ядром у США,
- **Євро-Африка з ядром в Німеччині**
- Пан-Азія з ядром в Японії, в периферію включалася і Австралія.

Кожен панрегіон потенційно володів економічною самодостатністю. Ця географічна структура була цікава тим, що вона включала величезні функціональні регіони навколо кожного центральної держави, хрест-навхрест перетинаючи регіони, багаті природними

ресурсами, широко охоплюють земну кулю. Кожен панрегіон включав частину арктичного простору, зони з помірним і тропічним кліматом. **З моделі зовсім було незрозуміло, яку роль у ній відіграє СРСР.**

Пізніше Хаусхофер пропонував як один з варіантів розвитку геополітичних подій чотирьохчленний поділ світу. Четвертим панрегіоном стала **Пан-Росія** з її сферою впливу в **Ірані**, Афганістані та на Індостані. Значна східна частина СРСР у цій схемі входила до складу Східно-Азіатської сфери Зростання впливу у світовій економіці та геополітиці США і СРСР зробив поняття папрегіонов тимчасово неспроможним. Однак із закінченням різкого домінування США у світовій економіці, а потім розпадом світової соціалістичної системи спочатку економічні блоки, а згодом навіть панрегіони повернулися у світову практику.

Гітлера він вважав неуком. Через використання його праць Гітлером, хоча сам автор це заперечував, його син Альбрехт, у висновку, був страчений, а сім'я зазнала переслідувань. Сам літній професор провів вісім місяців у концентраційному таборі Дахау. Після звільнення в 1945 Гаусгофер повернувся до Мюнхена, де 13 березня 1946 здійснив разом з дружиною самогубство прийнявши отруту.

Поль Відаль де ла Блаш (фр. Paul Vidal de La Blache; нар. 22 січня 1845, Пезенас, Еро, Франція — пом. 5 квітня 1918, Ла-Сейн-сюр-Мер, Вар, Франція) — французький географ, засновник наукової школи географії людини. Він був захоплений «політичною географією» Фрідріха Ратцеля і будував свою теорію на цьому джерелі, хоча багато аспектів німецької геополітичної школи він жорстоко критикував.

На початку ХХ століття з'явилася праця «Географія людини як частина географії життя», яка започаткувала школу географії людини в Франції.

Він створив концепцію, відповідно до якої політична історія має два аспекти — географічний, власне навколишнє середовище, та історичний — сама людина, яка відіграє провідну роль в активізації простору. В цьому питанні дослідник не погоджувався з Ратцелем, який, на його думку, абсолютизував роль просторового фактора. Людина є не тільки фрагмент декорації. Вона є також головний актор спектаклю. Учений виклав основи «посибілізму» — теорії вибору людиною можливостей природи, які б відповідали її способів життя:

«Треба виходити з того, що країна — це сховище енергії, що споконвічно створена природою і дримає, але її використання залежить від людини».

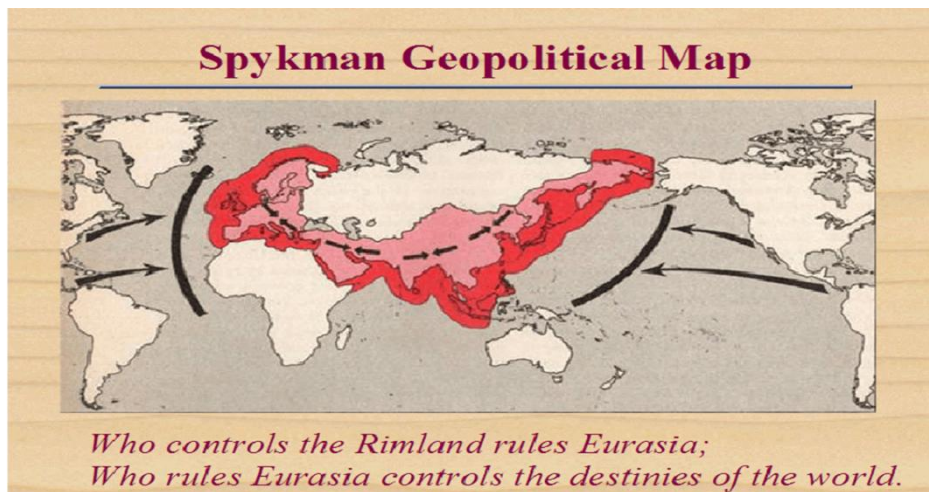
Ніколас Спайкмен (англ. *Nicholas Spykman*, повне ім'я Ніколас Джон Спайкмен (англ. *Nicholas John Spykman*); 1893 року в Амстердамі, Нідерланди — 26 червня 1943) — американський професор Єльського університету, політолог, геополітик нідерландського походження. **Автор теорії Рімленду.**

Теорія Рімленду (англ. *Rimland Theory* — теорія дугової землі, також теорія периферії) — геополітична концепція, яка каже, що ключовим регіоном для керування світом є Рімленд: дуга з країн, що розташовані між серединою Євразії і країнами Північної Америки, Південної Африки й Австралії. Термін вперше згадується Ніколасом Спайкменом у його праці «Географія миру» (англ. *The Geography of the Peace*) 1944 року.

Згідно зі Спайкменом, Рімленд — це дуга з країн, що розташована між Хартлендом і країнами зовнішнього півмісяця (як назвав їх Маккіндер), до цієї дуги він зарахував держави Західної Європи, Середнього Сходу, Південно-західної Азії, Китаю і Далекого Сходу разом із Британськими і Японськими островами. Країни цієї дуги, порівняно із Хартлендом, володіли більшими людськими і промисловими ресурсами, як сухопутною, так і морською могутністю. Спайкмен розглядав Рімленд як регіон, що виконує роль великої буферної зони між Морською і Сухопутною силами і який має захищатися від них обох:

«Хто контролює Рімленд, той керує Євразією; хто контролює Євразію, той керує долею світу»

Для підтвердження цієї тези він навів приклад Першої Французької імперії, Німецької імперії і Нацистської Німеччини як країн, що походили з Рімленду і ледь не стали світовими гегемонами.

Російська геополітика, або навіщо нам потрібно знати ворога в лице і знати особливості його мислення?

Савицький Петро Миколайович (нар. 15 травня 1895, Чернігів — пом. 13 квітня 1968, Прага) — російський географ, економіст, геополітик, культуролог та філософ.

Відомий тим що 1920-их роках разом із Георгієм Вернадським та Миколою Трубецьким був одним із трьох головних авторів російської націоналістичної ідеології Євразійства.

Перший (і один із небагатьох) російський автор, якого в широкому розумінні можна назвати геополітиком. За освітою економіст, учень В. Вернадського і П. Струве. Провідна ідея П. Савицького полягає в тому, що Росія — це **особливе цивілізаційне утворення, яке визначається через якість «серединності»**. Якщо «серединність» Німеччини обмежується європейським континентом, а сама Європа — це лише «західний мис» Євразії, то **Росія займає центральну позицію в межах усього континенту**. Росія — не частина Європи й не продовження Азії, вона — **самостійний світ, самостійна й особлива духовно-історична геополітична реальність — Євразія**. Вводячи у науковий обіг термін «Росія—Євразія», П. Савицький наголошував на континентальності Росії, її відмінності від океанічних цивілізацій. Геополітична доктрина П. Савицького — пряма антитеза поглядам В. дела Блаша, А. Мехена, Х. Маккіндера, Н. Спайкмена та інших «таласократів».

Це підтверджується і євразійською концепцією культури. **Найбільший гріх західної культури, яка претендує на «загально-людськість»**, євразійці вбачали у її прагненні нівелювати й усунути всі індивідуальні відмінності, ввести повсюди одноманітні форми побуту й суспільно-державного устрою, що ґрунтуються на ринковій економіці та

ліберально-демократичних формах правління. Європеїзація для неєвропейських народів згубна. Культура Росії — і не слов'янська, й не європейська. **Культура Росії, яка визначається формулою «ні Схід, ні Захід», а «Євразія», є щось третє, самостійне й особливе, що не має вираження ні в термінах Сходу, ні в термінах Заходу.** Найвище духовне завдання Росії — збереження за будь-яку ціну своєї унікальності, обстоювання самотності перед викликом океанічної культури Заходу й традиціями Сходу.

Євразійство (рос. *евразийство*) — геополітичне та соціально-філософське вчення, що стверджує про особливу роль Росії в світовій історії та потребу в **об'єднанні під російською владою великої частини Євразії на підставі «історико-культурної спільності» народів, які її населяють.** Росія-Євразія протиставляється Західній Європі та Заходу взагалі як інша цивілізація чи середовище, в якому нова цивілізація повинна виникнути.

Вчення створене в 1920-х роках російськими емігрантами, чий рух став підтримувати більшовицьку революцію, але не її проголошені цілі побудови комунізму, розглядаючи Радянський Союз як сходинку на шляху до створення нової національної ідентичності, зумовленої геополітичним положенням Росії. Євразійський рух поновився після розпаду Радянського Союзу наприкінці ХХ століття. Євразійство є однією з найпоширеніших ідеологій російського націоналізму в сучасній Росії ХХІ століття, й виступає як головна геополітична російськоімперська доктрина рашистського путінського режиму.

Головні ідеї

Євразійство стверджує, що народи Росії та сусідніх держав мають тенденцію до об'єднання в єдину державу. Підставою цього називається **«історико-культурна спільність»**, зумовлена

- 1) зональним розподілом праці;
- 2) регулярним обміном товарами;
- 3) періодичними масовими переміщеннями народів.

Території, населені цими народами, називаються Євразією (не плутати з материком Євразія). Конкретні межі по-різному визначаються різними представниками євразійства, але в цілому історико-культурна Євразія вписується в кордони Російської імперії.

Ключова роль відводиться осілим слов'янським («лісовим») і кочовим тюркським, татарським, монгольським, урало-алтайським («степовим») народам, яким приписується поєднання західних і східних рис у ході монгольської та потім московської експансії.

У євразійстві пропагується ідеократія — підпорядкованість населення спільній постійній ідеї, що визначає всі сфери життя. Ідея оголошується вищою цінністю, якій підпорядковане все

інше. Євразійство протиставляє ідеократію демократії, вважаючи демократію нестійкою, базованою на невпорядкованих і мінливих поглядах більшості. Лібералізм, на думку ідеологів неоевразійства, руйнує будь-яку духовну, історичну і культурну безперервність, а тому сам по собі шкідливий. **Євразійство прагне до побудови жорсткої ієрархії влади, балансу між моральними цінностями та економічною доцільністю, де самоврядування відкидається.**

Неоевразійство. Наприкінці 60—70-х років ХХ ст. розрізнені течії євразійства сформувалися в якісно нову течію — **неоевразійство**. Ця течія пов'язана з ідеєю пасіонарності історика, етнографа, географа Льва Гумільова (1912—1992).

Пасіонарна концепція етногенезу — історико-етнологічна концепція Льва Гумільова, яка описує **історичний процес як взаємодію та розвиток етносів з утворюючим ландшафтом та іншими етносами.**

Концепція Гумільова визначає і описує визначення етносу (точніше, три види етнічних систем), вводить поняття пасіонарності, описує типові процеси етногенезу і взаємодії етносів. Теорія Гумільова не відповідає критеріям науковості. Якщо на пострадянському просторі частина вчених і використовує її як наукову, то, в основному для того, аби обґрунтувати ненаукову і пропагандистську концепцію євразійства. Учені за межами пострадянського простору не розглядають концепцію Гумільова навіть у якості гіпотези.

Спираючись на висновки історії, географії й природознавства, Л. Гумільов формулює висновок про те, що **великороси — особливий етнос, який склався під могутнім впливом пасіонарного** (пасіонарність — надлишок екстремальної енергії) **поштовху**. Цей сплав етносів міг утворитися як симбіоз, народжений специфічним поєднанням Лісу й Степу. Союз Лісу й Степу визначив суть цивілізації, культури, стереотипів, поведінки великоросів. Час, науково-технічний прогрес та інші фактори, безумовно, наклали відбиток на зовнішній вигляд етносів, які проживають у Євразії, внесли суттєві корективи в їхній менталітет. Проте діючі сили «місце розвитку» впливають на жителів цього ареалу й понині. Як нова течія неоевразійство має декілька різновидів. Представники течії національної ідеократії імперського континентального масштабу (О. Дугін) протистоять ліберальному західництву та вузько-етнічному націоналізмові. На їхню думку, **Росія — це вісь геополітичного великого простору**. Її завдання і місія — утворення імперії євразійського соціалізму. Ліберальну економіку, створювану російськими реформаторами, вони вважають прикметою атлантизму. Представники протилежного напрямку визначають стратегічну важливість Європи для завершення євразійського «великого простору». Ще одна течія неоевразійства підтримує й розвиває ідеї, покликані відновити економічну

взаємодію колишніх республік Радянського Союзу. Йдеться переважно про **«економічне євразійство»**

Л. Гумільов, як і його попередники, не протиставляв решті світу величезний континент Євразії. Євразія виступає як один із геополітичних центрів, а не домінує у світі. Що чекає на Росію і світ загалом? Прихильники євразійства першої течії вважають, що перемога Заходу в «холодній війні» концептуально означає завершення біполярного світу й початок однополярного світу. Неоєвразійці Росії не можуть погодитися з таким варіантом розвитку подій. Прогнозується кілька моделей нового світоустрою. Першу найпоширеніше обґрунтовує О. Дугін, який стверджує, що оновлена Росія, зміцнивши свою державність і відродивши свою економіку на базі сучасних технотронних технологій, посяде у світі відповідне для неї місце, знову **віднайде свою традиційну миротворчу, стабілізаційну силу, яка стримує хаос.** Друга модель передбачає, що у XXI ст. противагою атлантизму може виступити Китай. Стрімке економічне зростання, величезна територія, потужний демографічний потенціал, активна динамічна зовнішня політика, могутні, що швидко модернізуються, збройні сили, надають цьому варіантові реальних перспектив. Проте Китай на практиці балансує між атлантизмом і євразійством, і ця політика швидше за все буде тривалою. Згідно з третьою моделлю, найімовірнішою суперницею США може стати Японія, яка на початку XXI ст. виступає в ролі супердержави. Четверта модель розглядає ймовірність того, що ісламські країни та Індія можуть стати реальною противагою атлантизму й мондіалізму, якщо в економічному та військовому розвитку їм допоможе Росія. **На думку Л. Гумільова, якщо Росія й буде врятована, то тільки як євразійська держава і тільки через євразійство.**

Москва — Третій Рим (рос. *Москва — Третий Рим*) — **російська теологічна і політична концепція, яка стверджує, що Москва є наступницею Римської імперії.** Сформована близько 1500 року православним чернцем Філофеєм Псковським.

Згідно неї історія світового православ'я і православного царства складається з трьох основних періодів: перший Рим (де Рим — осередок православ'я і столиця Римського царства перших століть, знищений єретиками, папістами-латинянами), другий Рим (Константинополь або Царгород як осередок православ'я і столиця Ромеї, знищений турками-мусульманами) і третій Рим (Москва як духовний осередок православ'я і отже потенційна столиця єдиного православного царства). Після цього людство ввійде в останній етап своєї історії перед кінцем історії і Страшним Судом, адже «четвертому Риму не бувати».

Трансформації цієї концепції «слов'янофільство-радянський соціалізм-руській мір»

Слов'янофі́льство — ідеологічна підтечія російського націоналізму в Росії, що зародилася у 1840 — 1870 роки. Слов'янофільська ідеологія протиставляла себе ідеології «західників», тобто прихильників російській орієнтації на Західну Європу. Слов'янофіли відстоювали утворення російського панславізму, ідеалізувала все російське, як от фодудню, артіль тощо, возвеличували минувшину й суспільний лад Московії допетровської доби. Ключовим постулатом слов'янофілів було протиставлення Росії Заходові, зокрема російське православне християнство - західному католицькому християнству, московські звичаї — європейським звичаям.

Російські слов'янофіли (Олексій Хом'яков, Іван Кіреєвський, Петро Кіреєвський, Іван Аксаков, Константин Аксаков, Юрій Самарін, Іван Беляєв та інші) виступали за скасування кріпацтва та обороняли деякі демократичні свободи, але були прихильниками державного і національного централізму в Російській імперії. **Вважали, що Росія повинна стати на чолі й керувати всіма слов'янськими народами, і були проти позитивного вирішення українського питання (себто питання незалежності України) та польського питання (себто питання незалежності Польщі).**

Панславі́зм — культурна й політична течія, ідеологія, поширена в державах, населених слов'янськими народами, в основі якої лежать **ідеї про потребу їх політичного об'єднання на основі етнічної, культурної та мовної спільності**. Сформувалася в кінці XVIII — першій половині XIX століть.

В самій Росії в кінці 1830-х років у роботах М. Погодіна було висунуто твердження про перевагу слов'ян над іншими народами, «вворожість Заходу», **покликання Росії щодо гегемонії у слов'янському світі** (проекти політичного об'єднання слов'ян під егідою Російської імперії розробляли ще у XVIII — на початку XIX століть А. Самборський, В. Малиновський та інші). Російські слов'янофіли 1840 — 50-х років — К. Аксаков, О. Хом'яков, І. Кіреєвський та інші — **виступали з ідеєю протиставлення слов'янського православного світу з Росією на чолі до «хворої», безвірної Європи**. Теологічні противники слов'янофілів — так звані «західники» (П. Чаадаєв, О. Герцен) — теж не заперечували особливої ролі Росії серед слов'янських народів.

Радянський соціалізм включав в себе *Братство народів та Радянський патріотизм*

Братство народів (також: «дружба народів») являє собою концепцію, висунуту в марксистській теорії соціального класу, котра щільно переплітається з ідеєю світової революції, пролетарського інтернаціоналізму, та класовим почуттям — радянським патріотизмом.

Поняття "дружби народів" протиставлялося поняттю інтернаціоналізму (політичний рух, який виступає за розширення політичної, економічної та культурної співпраці між країнами для

теоретичного блага всіх, і який вважається корисним для всіх партій), яке в даному концепті пояснювалось як «Буржуазний космополітизм», тому поняття "інтернаціоналізму" концептуально підмінювалось поняттям "міжнародний соціалізм", він же "Пролетарський інтернаціоналізм". Іншими варіаціями в інших випадках боротьба велась з так званими «безрідними космополітами».

Радянський патріотизм (також *радянський соціалістичний патріотизм*) — термін радянської фразеології — важлива риса радянського способу життя, найбільша радянська цінність, одна з рушійних сил розвитку соціалістичного суспільства і один з проявів колективізму, класове почуття, ознака готовності боротися за «соціалістичну вітчизну» в політичній концепції «радянського народу» — інтернаціональної єдності робітничого класу при «братстві народів» (українських, киргизських, і решти робітників) чи це з населення та народів попередньої Російської імперії, чи «Соціалістичної родини народів» за роки соціалістичного будівництва в межах «Соціалістичної родини народів» («нова інтернаціональна спільність людей, що виникла в СРСР за роки соціалістичного будівництва»).

«Російський світ» — церковна за формою, але за думкою оглядачів та аналітиків геополітична за своєю суттю концепція, котру висунув в своїй програмній промові **3 листопада 2009** московський патріарх **Кирил** та повторив її в Одесі під час візиту в Україну в 2010 році. Після історичних невдач доктрин «Третього Риму» та слов'янофільства, що були розраховані спочатку на весь християнський, а потім на слов'янський світ, «російський світ» («гундяєвщина») орієнтована лише на східнослов'янські країни Східної Європи — тобто на Україну та Білорусь і водночас веде РПЦ до ізоляції.

Ідеями «Російського світу» користаються як виправданням для відродження Російської імперії.

Концепція «російського світу» вважається «ідеологічним підґрунтям сучасної російської неоімперської геополітичної доктрини, епохи панування путінізму» і такою, що слугує ідейним підґрунтям для історичного реваншу — **воєнної агресії з метою реставрації Росії у кордонах СРСР до 1991 року та «повернення зони впливу» щодо країн-колоній та сателітів у Європі, Закавказзі та Сер. Азії до 1917 року до поразки Росії у Першій світовій війні. Деякі оглядачі вважають проект «російського світу» повним аналогом, ремейком або компіляцією нацистського «Третього Райху».**

Слов'янофільська течія суспільної думки, стверджує **особливий «російський світ» і «богообраність» російської людини**. Сюди відносяться ідеї вічної боротьби з Заходом за свою «свідомісну особливість», Боже призначення; перманентне протистояння західній моделі

цінностей, на боротьбу за знищення або себе, або супротивника. **Ідеї «Святої Русі» — твердження, що земля колишньої Русі, частина якої опинилася під владою Московського князівства, сама по собі є святою.** Ідеї з утвердження історичного значення столиці російської держави — Москви, як всесвітнього політичного і церковного центру". Ідеї усвідомлення себе особливим народом (навіть серед інших православних народів), намагання розширити свої політичні кордони для «спасіння православ'я», нав'язування іншим народам свого світогляду.

Олександр Дугін у своїй книзі *Основи геополітики: Геополітичне майбутнє Росії* стверджував, що Україна повинна бути анексована Російською Федерацією, тому що нібито «Україна як держава не має геополітичного значення, особливого культурного імпорту чи загальнолюдського значення, географічної унікальності, етнічної винятковості, її певні територіальні амбіції становлять величезну небезпеку для всієї Євразії і без вирішення проблеми „українського питання“, говорити про континентальну політику взагалі безглуздо». Не можна дозволити Україні залишатися незалежною, якщо вона не буде санітарним кордоном, що було б теж неприпустимо.

Книга мала великий вплив на зовнішню політику Володимира Путіна, що врешті призвело до російсько-української війни.

Олександр Гелійович Дугін (7 січня 1962, Москва, РРФСР, СРСР) — науковий ступінь доктор соціологічних наук, доктор політичних наук і кандидат філософських наук, вчене звання професор, російський філософ, політик, політолог, ідеолог неоевразійства та рашизму, засновник та лідер «Міжнародного євразійського руху». Автор рашистської геополітичної книги *«Основи геополітики: геополітичне майбутнє Росії»*, яка на думку багатьох людей вплинула на політику нинішньої Росії щодо України. На думку багатьох спостерігачів, Олександр Дугінсповідує праворадикальні, екстремістські, терористичні та ультранационалістичні імперські ідеї.

Фігурант фінансових санкцій США проти осіб, винних в агресії проти України. Занесений до переліку осіб, що створюють загрозу нацбезпеці України. Фігурант бази центру «Миротворець». З 7 січня 2023 року перебуває під санкціями РНБО за антиукраїнську діяльність.

Дугіна часто описують як головного ідеолога путінської Росії, представника й натхненника сучасного євразійства, що ідейно обґрунтував потребу у війні Росії проти Грузії в 2008 році та проти України з 2014 року. Іноді його характеризують як окультиного письменника, «Распутіна Путіна», «мозок Путіна». **Фактичний вплив Дугіна на погляди Путіна є предметом дискусій.** Деякі російські експерти називають його «духовним

порадником Путіна», а інші, здебільшого в Москві, кажуть, що він не настільки впливова особа і лише прагне виглядати близьким до Кремля задля особистої вигоди.

У 2014 році в Росії відбувся збір підписів за звільнення професора факультету соціології МДУ та лідера міжнародного євразійського руху Олександра Дугіна через публічні заклики вбивати українців: «ми вважаємо, що публічна діяльність „професора“ Дугіна несумісна із займаним ним постом у системі державної освіти, завдає шкоди образу російської науки й статусу МДУ ім. Ломоносова».

Російський громадський і церковний діяч, протодиякон Андрій Кураєв називав вчення Дугіна окультним і таким, що прагне перетворити православ'я на революційно-терористичну ідеологію.

За переконанням колишнього депутата Державної думи РФ Іллі Пономарьова, Дугін причетний до організації вбивства українських полонених в Оленівці.

Основи геополітики: Геополітичне майбутнє Росії — геополітична книга Олександра Дугіна. Її публікація в 1997 році була добре сприйнята в Російській Федерації; вона мала значний вплив на російську військову, поліцейську та зовнішньополітичну еліту і використовувався як підручник в Академії Генерального штабу російських військових. Згодом могутні російські політичні діячі зацікавилися Дугіним, російським політичним аналітиком і публіцистом, який сповідує ультранаціоналістичну та неофашистську ідеологію, засновану на його ідеї неоевразійства, який розвинув тісні стосунки з російською Академією Генерального штабу.

Книга стверджує, що Україна повинна бути анексована Російською Федерацією, тому що нібито «Україна як держава не має геополітичного значення, особливого культурного імпорту чи загальнолюдського значення, географічної унікальності, етнічної винятковості, її певні територіальні амбіції становлять величезну небезпеку для всієї Євразії і без вирішення проблеми **«українського питання»**, говорити про континентальну політику взагалі безглуздо. У параграфі «Геополітична декомпозиція України» Дугін писав, що не можна дозволити Україні залишатися незалежною, якщо вона не буде санітарним кордоном, що було б теж неприпустимо».

Дугін стверджував, що книга прийнята як підручник у багатьох російських навчальних закладах. Колишній спікер Держдуми Російської Федерації Геннадій Селезньов, для якого Дугін був радником з геополітики, **«закликав зробити геополітичну доктрину Дугіна обов'язковою частиною шкільної програми».**

Книга мала великий вплив на зовнішню політику Володимира Путіна, що врешті призвело до російсько-української війни.

У *«Основах геополітики»* Дугін закликає США та атлантизм втратити свій вплив у Євразії, а Росію відновити свій вплив шляхом анексій та союзів.

У книзі стверджується, що «битва за світове панування росіян» не закінчилася, а **Російська Федерація залишається «центром нової антибуржуазної, антиамериканської революції»**. Євразійська імперія буде побудована «за фундаментальним принципом спільного ворога: відмовою від атлантизму, стратегічного контролю США та відмовою ліберальним цінностям домінувати над нами».

Військові дії відіграють відносно невелику роль. Підручник виступає за складну програму підривної діяльності, дестабілізації та дезінформації, яку очолювали російські спецслужби. **Операціям має сприяти жорстке використання російських газу, нафти та природних ресурсів для залякування та тиску на інші країни.**

У книзі сказано, що «максимальне завдання [майбутнього] — це «фінляндизація» всієї Європи».

В Європі:

- **Німеччині слід запропонувати *де-факто* політичне панування над більшістю протестантських і католицьких держав, розташованих у Центральній та Східній Європі. Калінінградська область може бути повернута Німеччині. У книзі використано термін «вісь Москва–Берлін».**

- Францію слід заохочувати до створення блоку з Німеччиною, оскільки вони обидві мають «тверду антиатлантистську традицію».

- Сполучене Королівство, яке просто описують як «екстратериторіальну плавучу базу США», має бути відрізане від Європи.

- Фінляндія повинна бути поглинена Росією. Південна Фінляндія буде об'єднана з Республікою Карелія, а північна Фінляндія буде «подарована Мурманській області».

- Естонія повинна бути віддана у сферу впливу Німеччини.

- Латвії та Литві слід надати «особливий статус» у євразійсько-російській сфері.

- Польщі слід надати «особливий статус» у євразійській сфері.

- Румунія, Північна Македонія, Сербія, «сербська Боснія» та Греція – «православний колективістський Схід» – об'єднуються з «Москвою Третім Римом», вони відкинуть «раціонально-індивідуалістичний Захід».

- Україна повинна бути анексована Російською Федерацією, тому що нібито «Україна як держава не має геополітичного значення, особливого культурного імпорту чи загальнолюдського значення, географічної унікальності, етнічної винятковості, її певні територіальні амбіції становлять величезну небезпеку для всієї Євразії і без вирішення

проблеми *«українського питання»*, говорити про континентальну політику взагалі безглуздо». Не можна дозволити Україні залишатися незалежною, якщо вона не буде санітарним кордоном, що було б теж неприпустимо.

На Близькому Сході та в Центральній Азії:

- У книзі наголошується на «континентальному російсько-ісламському альянсі», який лежить «в основі антиатлантистської стратегії». Альянс базується на «традиційному характері російської та ісламської цивілізації».

- **Іран є ключовим союзником. У книзі використано термін «вісь Москва–Тегеран».**

- Вірменія відіграє особливу роль: вона буде служити «стратегічною базою», і необхідно створити «[дочірню] вісь Москва–Єреван–Тегеран». Вірмени «це арійський народ... [як] іранці та курди».

- Азербайджан можна «розколоти» або віддати Ірану.

- **Грузію треба розчленувати. Абхазія та «Об'єднана Осетія» (до якої входить Південна Осетія Грузії) будуть включені до складу Росії.** Незалежна політика Грузії є неприйнятною.

- **Росії необхідно створити «геополітичні потрясіння» всередині Туреччини. Цього можна досягти, залучаючи курдів, вірмен та інших меншин.**

- У книзі Кавказ розглядається як російська територія, включаючи «східні та північні береги Каспію (території Казахстану та Туркменістану)» і Середню Азію (згадуються Казахстан, Узбекистан, Киргизстан і Таджикистан).

У Східній та Південно-Східній Азії:

- **Китай, який представляє небезпеку для Росії, «повинний бути максимально можливою мірою демонтований».** Дугін пропонує Росії почати з того, що взяли Тибет – Сіньцзян – Внутрішню Монголію – Маньчжурію як пояс безпеки. Російська Федерація повинна запропонувати Китаю допомогу «у південному напрямку – Індокитай (крім В'єтнаму), Філіппіни, Індонезія, Австралія» як геополітичну компенсацію.

- **Російська Федерація повинна маніпулювати японською політикою, пропонуючи Японії Курильські острови та провокуючи антиамериканізм.**

- Монголія повинна бути поглинена Євразією–Росією.

- У книзі наголошується, що Російська Федерація повинна поширювати антиамериканізм повсюдно: «головним «козлом відпущення» будуть саме США».

У Сполучених Штатах:

- Російська Федерація повинна використовувати свої спецслужби в межах Сполучених Штатів, щоб розпалити нестабільність і сепаратизм, наприклад, провокувати «афроамериканських расистів». Російська Федерація повинна «впроваджувати геополітичний безлад у внутрішньоамериканську діяльність, заохочуючи всі види сепаратизму та етнічних, соціальних і расових конфліктів, активно підтримувати всі дисидентські рухи – екстремістські, расистські та сектантські групи, дестабілізуючи таким чином внутрішньополітичні процеси в США. має сенс одночасно підтримувати ізоляціоністські тенденції в американській політиці».

Євразійський проєкт можна було б розширити на Південну та Центральну Америку.

Старший науковий співробітник Інституту Гувера Джон Б. Данлоп заявив, що «вплив цього підручника «євразійський» на ключові російські еліти свідчить про тривожний підйом неофашистських ідей та настроїв у період пізнього Єльцина та Путіна».

Історик Тімоті Д. Снайдер у *The New York Review of Books* писав, що на *основи геополітики* впливають роботи Карла Шмітта, прихильника консервативного міжнародного порядку, чия робота вплинула на нацистів. Він також відзначив ключову роль Дугіна у поширенні ідеологій євразійства та націонал-більшовизму.

Книгу *Foreign Policy* описав як «одну з найбільш цікавих, вражаючих і жахливих книг, які вийшли з Російській Федерації за всю пострадянську епоху», і «більш тверезі, ніж попередні книги Дугіна, краще аргументовані та позбавлені окультизму посилення, нумерологія, традиціоналізм та інша ексцентрична метафізика». У 2022 році *Foreign Policy* також зазначав, що «недавнє вторгнення в Україну є продовженням стратегії послаблення міжнародного ліберального порядку, яку просував Дугін».

За словами Антона Шеховцова, на обкладинці книги зображено Зірку Хаосу, символ, який представляє магію хаосу в сучасних окультних течіях, і використання символу відповідає загальним інтересам Дугіна до окультизму та окультної символіки. Після публікації книги Дугін також використав цей символ як логотип своєї партії Євразія.

Володимир Олександрович Дергачов (нар. 9 вересня 1945, народився в Україні) — російський геополітик, географ-економіст, професор, доктор географічних наук.

Член Міжнародної федерації журналістів (Брюссель). Іноземний член наукового комітету журналу *Geopolitica* (Рим, Італія). Член Національної спілки журналістів України. У 1998 році створив приватний Інститут геополітики професора Дергачова, з 2013 року — редактор і автор ілюстрованого журналу «Ландшафти життя». **Має яскраво виражену, особливо після Помаранчевої революції, проросійську та антиукраїнську позицію, про що**

свідчать авторські публікації. Його погляди часто збігаються з головними російсько-радянськими міфами і тезами «Русского міра».

Відомий як вчений в галузі геополітики, геоeкономіки, геофілософії, регіоналістики і глобалістики. На основі розробляючої професором Дергачовим геополітичної теорії Великих багатомірних просторів (**рубіжної комунікативності-третій закон геополітики!**) створена серія міждисциплінарних підручників, спрямованих на формування аналітичного мислення. Були розширені уявлення про нової та новітньої геополітики і сформульовані такі теоретичні та прикладні положення, що склали внесок у науку.

Автор понад 600 наукових праць (в тому числі 50 книг), аналітичних і публіцистичних видань, опублікованих в Росії, США, Японії, Італії, Україні, Молдові, Болгарії та ін. Країнах. Постійний автор міжнародного журналу «Вісник аналітики» (Москва, Росія). Публіцистичні статті друкувалися в російських газетах «Известия», «Літературна газета», «Економічна газета», «Общая газета», «Червона зірка», українських і зарубіжних виданнях.

Перебуває в чорному списку в Україні з 2014 року.

Сучасні українські геополітики і їх вклад в розвиток цієї науки в Україні

Мирослав Степанович Дністрянський (нар. 31 серпня 1961, с. Дністрик-Дубовий Турківського району Львівської області) — **український науковець в галузі політичної географії та геополітики, історичної географії, етно- і демогеографії.** Доктор географічних наук. Доктор суспільно-економічних наук Українського Вільного Університету в Мюнхені. **Професор кафедри географії України Львівського національного університету імені Івана Франка.**

В галузі етногеографії, історичної й політичної географії М. С. Дністрянський розкрив роль різноспрямованих колонізаційних рухів в заселенні Українських Карпат, проаналізував формування державних кордонів, зміни етнічних меж на території України, обґрунтував загальні тенденції еволюції адміністративно-територіальних систем, суспільно-географічні принципи та критерії їхнього вдосконалення. Зробив всебічний аналіз етногеографічної ситуації в Україні, дослідив тенденції регіональних етнополітичних процесів та оцінив перспективи культурно-політичної цілісності держави.

Як демогеограф розкрив передумови та регіональні особливості демографічної кризи в Україні, суспільно-географічний потенціал та проблеми функціонування дуже малих міст Львівської області. Досліджуючи геополітичну проблематику, **розробив концептуально-**

методологічні основи геополітики як наукової аналітики та загальні принципи конструктивної геополітичної діяльності. Обґрунтовує оптимальність системи національних держав та етнонаціональних федерацій для сучасного і майбутнього світоустрою, передумови зрівноваженого і безконфліктного розвитку територіально-політичних систем.

М. С. Дністрянський є автором понад 200 наукових та навчально-методичних праць, у тому числі 7 монографій та 5 навчальних посібників.

Саме останнє видання

Загострення геополітичних взаємин у період постмодерну та становище України : монографія. Львів : ЛНУ імені Івана Франка, 2021. 154 с.

Віктор Іванович Гвоздь (24 травня 1959 р., смт Скала Подільська, Борщівський район, Тернопільська область, Українська РСР, СРСР — 28 травня 2021р., Дагаб, Єгипет) — український військовик, розвідник та дипломат і науковець. **Президент незалежного аналітичного центру геополітичних досліджень «Борисфен Інтел».** Генерал-лейтенант у відставці, доктор військових наук (2019).

З 24 лютого 2014 року був уповноваженим Верховної Ради України з контролю за діяльністю розвідок в Україні. З 27 лютого 2014 року до 29 квітня 2016 року — голова Служби зовнішньої розвідки України.

Автор книг:

- *Гвоздь Віктор Іванович.* Воєнна розвідка України на зламі другого тисячоліття. — Київ : Борисфен Інтел, 2017. — 320 с. .

- *Гвоздь Віктор Іванович.* Історичні, правові і політичні аспекти розвідувальної діяльності держави. — Київ : Борисфен Інтел, 2018. .

Відзнаки

-
- Заслужений юрист України;
 - Орден «За заслуги» III ступеня;
 - Нагороди ЗС СРСР, ЗС України та іноземних держав.

ТЕСТОВІ ПИТАННЯ ДЛЯ САМОКОНТРОЛЮ

1. З ЯКИХ СЛІВ ГРЕЦЬКОГО ПОХОДЖЕННЯ ЕТИМОЛОГІЧНО СКЛАДАЄТЬСЯ ТЕРМІН "ГЕОПОЛІТИКА"
А) земля
Б) народ
В) держава
2. ГЕОПОЛІТИКА - НАУКА ПРО БАГАТОГРАННУ ПОЛІТИКУ ДЕРЖАВ ТА ІНШИХ СУБ'ЄКТІВ, СПРЯМОВАНА НА ВИВЧЕННЯ МОЖЛИВОСТЕЙ ВИКОРИСТАННЯ ДАНОСТЕЙ ... В ІНТЕРЕСАХ ВІЙСЬКОВО-ПОЛІТИЧНОЇ, КУЛЬТУРНО-ІНФОРМАЦІЙНОЇ, ЕКОНОМІЧНОЇ ТА ЕКОЛОГІЧНОЇ БЕЗПЕКИ В МЕЖАХ ВІДПОВІДНИХ ПОЛІВ ВЗАЄМОДІЇ
А) геопростору
Б) географії
В) бюджету держави
3. ГЕОПОЛІТИЧНА СТРУКТУРА СВІТУ В УСІЙ ЇЇ РІЗНОМАНІТНОСТІ Є ... ДОСЛІДЖЕННЯ ГЕОПОЛІТИКИ
А) предметом
Б) об'єктом
В) функцією
4. ПОЛЯ ВЗАЄМОДІЇ ("СИЛОВІ ПОЛЯ") Є ... ДОСЛІДЖЕННЯ ГЕОПОЛІТИКИ
А) предметом

- Б) об'єктом
- В) функцією

5. ЯКІ ФУНКЦІЇ ВИКОНУЄ ГЕОПОЛІТИКА

- А) ідеологічну
- Б) управлінську
- В) жодної

6. ХТО ПЕРШИМ ВИКОРИСТАВ ТЕРМІН "ГЕОПОЛІТИКА"

- А) Р. Челлен
- Б) З. Бжезінський
- В) В. Колосов

7. ПАРАЛЕЛЬНО З РОЗВИТКОМ ЯКОЇ НАУКИ ВІДБУВАЛОСЯ СТАНОВЛЕННЯ ГЕОПОЛІТИКИ

- А) релігієзнавства
- Б) філософії
- В) політичної географії

8. ГЕОПОЛІТИКА БЕРЕ СВІЙ ПОЧАТОК З ...

- А) кінця ХІХ ст.
- Б) середини ХХІ ст.
- В) такого поняття не існує

9. ЯКУ НАЗВУ ДІСТАЛА СТАБІЛЬНА ГЕОПОЛІТИЧНА СТРУКТУРА СВІТУ, ЯКА ВІДОБРАЖАЄ БАЛАНС СИЛ НА ПЕВНОМУ ІСТОРИЧНОМУ ЕТАПІ

- А) екосистема
- Б) біосистема
- В) світосистема

10. КОГО МОЖНА ВІДНЕСТИ ДО НЕДЕРЖАВНИХ СУБ'ЄКТІВ ГЕОПОЛІТИКИ

- А) ТНК
- Б) різноманітні об'єднання громадян
- В) держави світу

11. ЯКІ ЗАКОНИ МОЖНА ВВАЖАТИ КЛАСИЧНИМИ ЗАКОНАМИ ГЕОПОЛІТИКИ

- А) закон фундаментального дуалізму
- Б) закон посилення фактору простору в людській історії
- В) закон синтезу суші і моря
- Г) жодний

12. ЯКИЙ ІЗ КЛАСИЧНИХ ЗАКОНІВ ГЕОПОЛІТИКИ ПРОЯВЛЯЄТЬСЯ В ГЕОГРАФІЧНІЙ БУДОВІ ПЛАНЕТИ І В ІСТОРИЧНІЙ ТИПОЛОГІЇ ЦИВІЛІЗАЦІЙ

- А) закон фундаментального дуалізму
- Б) закон посилення фактору простору в людській історії

В) закон синтезу суші і моря

13. В ЯКОМУ ІЗ КЛАСИЧНИХ ЗАКОНІВ ГЕОПОЛІТИКИ ЙДЕТЬСЯ ПРО ТАКІ КЛЮЧОВІ ПОНЯТТЯ ГЕОПОЛІТИКИ, ЯК "БЕРЕГОВА ЗОНА", АБО "РІМЛЕНД (RIMLAND)"

А) закон посилення фактору простору в людській історії

Б) закон синтезу суші і моря

В) закон фундаментального дуалізму

14. ЯК НАЗИВАЄТЬСЯ МОДЕЛЮВАННЯ ЗВ'ЯЗКІВ МІЖ ВЛАСТИВОСТЯМИ ГЕОПРОСТОРУ ТА БАЛАНСОМ ГЕОПОЛІТИЧНИХ ПОЛІВ НА РІЗНИХ ІЄРАРХІЧНИХ РІВНЯХ

А) законом геополітики

Б) парадигмою геополітики

В) завданням геополітики

15. ДО ПАРАДИГМ ГЕОПОЛІТИКИ МОЖНА ВІДНЕСТИ

А) дуалістичну, геоекономічну, цивілізаційну та циклічну

Б) геоекономічну, цивілізаційну та циклічну

В) дуалістичну, геоекономічну та циклічну

16. ЯКА З ПАРАДИГМ ГЕОПОЛІТИКИ ВИВЧАЄ ОРИГІНАЛЬНІ МОДЕЛІ СВІТОВЛАШТУВАННЯ, ВИБУДУВАНІ В ДУСІ ПРОТИСТОЯННЯ ДВОХ СИЛ, ЦЕНТРІВ, ІДЕОЛОГІЙ, НАДДЕРЖАВ

А) циклічна парадигма

Б) дуалістична парадигма

В) геоекономічна парадигма

Г) цивілізаційна парадигма

17. ЯКА ІЗ ПАРАДИГМ ГЕОПОЛІТИКИ БАЗУЄТЬСЯ НА ДОВГОТРИВАЛИХ ЦИКЛАХ РОЗВИТКУ СВІТОВОГО ГОСПОДАРСТВА М. КОНДРАТЬЄВА

А) геоекономічна

Б) дуалістична

В) циклічна

Г) цивілізаційна

18. ЯКИЙ ВЧЕНИЙ ВВАЖАЄТЬСЯ РОДОНАЧАЛЬНИКОМ ГЕОПОЛІТИКИ, ПРОТЕ ЯКИЙ НЕ ВИКОРИСТОВУВАВ ЦЕЙ ТЕРМІН У СВОЇХ ПРАЦЯХ

А) Ф. Ратцель

Б) Р. Челлен

В) Н. Спайкмен

19. ЯКИЙ ВЧЕНИЙ ВВАЖАЄТЬСЯ ЗАСНОВНИКОМ ФРАНЦУЗЬКОЇ ШКОЛИ ГЕОПОЛІТИКИ

А) А. Мехен

Б) Відаль де ла Блаш

В) Н. Спайкмен

20. КОГО МОЖНА НАЗВАТИ "ЗАСНОВНИКАМИ АТЛАНТИЗМУ" ТА "ІДЕЙНИМИ НАТХНЕННИКАМИ НАТО"

А) А. Мехена

Б) Н. Спайкмена

В) П. М. Савицького

Г) Жодного

21. ЯКА ІДЕЯ К. ХІХ - ПОЧ. ХХ СТ. ПОЄДНУЄ ПОГЛЯДИ ТА НАПРАЦЮВАННЯ ТАКИХ ДОСЛІДНИКІВ ЯК Ю. БАЧИНСЬКИЙ ТА М. МІХНОВСЬКИЙ

А) ідея залежності українських етнічних земель від сусідніх держав

Б) ідея автономної України в складі федеративної Росії

В) ідея самостійної України

22. АВТОРСТВО ЯКОЇ З ПЕРЕЛІЧЕНИХ НИЖЧЕ ІДЕЙ НАЛЕЖИТЬ Ю. ЛИПІ

А) "Чорноморська доктрина"

Б) "Адріатичний союз"

В) "Балто-Понтійська Федерація"

23. ГЕОСТРАТЕГІЯ - ... ГЕОПОЛІТИКИ, В ОСНОВІ ЯКОГО ЛЕЖИТЬ ЗУМОВЛЕНІСТЬ НАПРЯМУ ЗОВНІШНЬОПОЛІТИЧНИХ ТА ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНИХ ДІЙ СУБ'ЄКТА ГЕОГРАФІЧНИМИ ЧИННИКАМИ ТА ЙОГО ГЕОПОЛОЖЕННЯМ

А) закон

Б) провідне поняття

В) об'єкт

24. ПІСЛЯ КОМПРОМЕНТАЦІЇ ГЕОПОЛІТИКИ У 30-40-Х РР. ЗАХІДНІ ВЧЕНІ ПОЧАЛИ РОЗВИВАТИ МАЙЖЕ ТІ САМІ КОНЦЕПЦІЇ В РАМКАХ...

А) геостратегії

Б) етнополітики

В) соціології

25. ЩО Є ЗАВДАННЯМ ГЕОСТРАТЕГІЇ

А) аналіз позиції досліджуваного суб'єкта

Б) визначення можливостей трансформації позиції досліджуваного суб'єкта в бажаному напрямі

В) жодна відповідь не підходить

ПРАВИЛЬНІ ВІДПОВІДІ

1 – А, В	14 – Б
2 – А	15 – А
3 – Б	16 – Б
4 – А	17 – В
5 – А, Б	18 – А
6 – А	19 – Б
7 – В	20 – А, Б
8 – А	21 – В
9 – В	22 – А
10 – А, Б	23 – Б
11 – А, Б, В	24 – А
12 – А	25 – А, Б
13 – Б	

ПЕРЕЛІК ПИТАНЬ ДО ІСПИТУ

1. Суть поняття світова політика.
2. Основні теорії та принципи світової політики.
3. Геополітика як наукова дисципліна.
4. Сучасні геополітичні школи та теорії.
5. Основні категорії геополітики.
6. Основні закони геополітики.
7. Парадигми геополітики.
8. Історія розвитку геополітики
9. К. Хаусхофер та його вплив на формування геополітики.
10. З. Бжезинський та його основні праці.
11. Ф. Фукуяма та його основні геополітичні бачення.
12. Провідні геополітичні центри сучасності.
13. Баланс сил як одне з ключових понять геополітики.
14. Геополітична доктрина та особливості її формування (на прикладі держав).
15. Французька школа геополітики та її характерні риси.
16. Американська школа геополітики та її представники.
17. Німецька школа геополітики та її характерні ознаки.
18. Особливості геополітичної думки України.
19. Історія формування геополітичної думки України.
20. Провідні класики геополітики та їх основні праці.
21. Ф. Ратцель та його основні ідеї.
22. Р. Челлен та його значення для розвитку геополітики.
23. А. Мехен та його основні напрацювання.
24. Г. Маккіндер та його «географічна вісь історії».

25. К. Хаусхофер та його геополітичні бачення.
26. Європейські геополітичні ідеї ХХ ст.
27. Американські геополітичні ідеї ХХ ст.
28. Геополітика кінця ХХ ст -поч. ХХІ ст, та її головні представники.
29. Геоелектроніка. Основні категорії геоелектроніки.
30. Геополітична структура світу. Різноманіття підходів.
31. Геополітичні та геоелектронічні інтереси США у світі.
32. Геополітичні та геоелектронічні інтереси США в Європі.
33. Геополітичні інтереси США на пострадянському просторі.
34. Геоелектроніка США по відношенню до КНР.
35. Геополітичні та геоелектронічні аспекти відносин США і Японії.
36. Геоелектроніка США в Південно-Східній Азії.
37. Геоелектроніка США в Південній Азії.
38. Геоелектронічні та геополітичні інтереси США на Близькому Сході.
39. Геополітичні та геоелектронічні інтереси США в Африці.
40. Геоелектронічна інтеграція в НАФТА.
41. Геополітичний та геоелектронічний контроль США над Латинською Америкою.
42. Геополітичні та геоелектронічні аспекти утворення і розвитку ЄС.
43. Трансформаційні процеси в ЄС.
44. НАТО: геополітичні засади створення і розвитку.
45. Геополітичне розширення НАТО, основні наслідки.
46. Сучасна геоелектроніка НАТО.
47. Геополітика та геоелектроніка Великої Британії в Європі та в регіонах світу.
48. Брексіт на його наслідки для ЄС.
49. Геоелектроніка Франції на міжнародній арені.
50. Геоелектроніка об'єднаної Німеччини в Європі.
51. Роль ФРН в НАТО та ЄС.
52. Геополітичні та геоелектронічні інтереси Німеччини в регіонах світу.
53. Геоелектронічний прагматизм Італії, особливості її геополітики.
54. Швейцарія та її місце на геополітичній карті світу.
55. Геополітичні та геоелектронічні інтереси країн Центральної та Східної Європи.
56. Геополітичне положення України. Проблеми визначення стратегії зовнішньої політики України після здобуття незалежності.
57. Провідні геополітики України, їх основні ідеї та бачення.
58. Сучасна геоелектроніка України у світовому геопросторі.
59. Геополітичні та геоелектронічні інтереси України на пострадянському просторі.
60. "Західний" вектор зовнішньої політики України.
61. Геоелектронічний вектор України на інтеграцію з НАТО; шляхи його реалізації.
62. Геоелектронічний вектор України на інтеграцію з ЄС; особливості практичної реалізації.
63. Геополітичні та геоелектронічні інтереси України у Причорноморському регіоні. Участь України в ОЧЕС.
64. Геоелектронічні інтереси України в Азії, Африці, Латинській Америці.
65. Геополітичне положення КНР. Геоелектроніка КНР в сучасному світі.
66. Концепція "Великого Китаю".
67. Геополітичні і геоелектронічні аспекти взаємовідносин між КНР і США.

68. Геоелекономічні інтереси КНР в Європі, Азії, Африці та Латинській Америці.
69. Геоелестратегія Японії.
70. Взаємовідносини між Японією і Китаєм.
71. Геоелекономічна стратегія Японії в Азіатсько-Тихоокеанському регіоні (АТР).
72. Геоелекономічна роль Республіки Корея у світі та АТР.
73. Регіональний геополітичний “центр сили” в Південно-Східній Азії.
74. Геоелекономічна інтеграція в АСЕАН та специфіка її реалізації.
75. Геоелекономічна роль Сінгапуру.
76. Геополітичні і геоелекономічні інтереси Індії у світі.
77. Взаємовідносини між Індією і Пакистаном.
78. Геополітичні і геоелекономічні аспекти взаємовідносин між Індією і КНР.
79. Геоелестратегія Індії в басейні Індійського океану.
80. Пакистан як “полюс сили” в Південній Азії.
81. Геоелекономічний потенціал Ірану.
82. Геополітичні інтереси Ірану в басейні Перської затоки, Закавказзі, Середній Азії.
83. Геополітика та геоелекономіка держав басейну Перської затоки.
84. Геополітика Туреччини.
85. Геоелестратегічний вектор Туреччини на інтеграцію до ЄС.
86. Роль Туреччини у Чорноморському регіоні та на Близькому Сході.
87. Геополітичні та геоелекономічні інтереси сучасного Ізраїлю.
88. Геополітична ситуація на Африканському континенті.
89. Геоелекономічні інтереси Африканських країн. Регіональна інтеграція в Африці.
90. Вплив західних держав на геополітичний і геоелекономічний простір Африки.
91. Північна Африка. Геополітична та геоелекономічна роль Єгипту.
92. Західна та Центральна Африка: геополітичні інтереси держав.
93. Східна Африка: геополітична та геоелекономічна ситуація, інтереси держав.
94. Геополітичні та геоелекономічні інтереси країн Південної Африки.
95. Геополітика і геоелекономіка ПАР.
96. Геополітика та геоелекономіка Латинської Америки. Інтеграційні процеси в Латинській Америці.
97. Геополітична та геоелекономічна ситуація в МезоАмериці.
98. Особливості геополітики та геоелекономіки Мексики.
99. Геополітична та геоелекономічна ситуація в Південній Америці.
100. Геоелестратегія Бразилії на міжнародній арені.
101. Геополітика та геоелекономіка Аргентини й Чилі.
102. Антиамериканська “вісь” в геополітиці і геоелекономіці окремих держав Латинської Америки та особливості її формування.
103. Гарячі точки планети та їх вплив на геополітичну структуру сучасного світу.

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА

1. Вегеш М., Палінчак М., Петрінко В. *Геополітика в поняттях і термінах: підручник для студентів та аспірантів спеціальні " Політологія".* Ужгород: Видавничий дім "Гельветика", 2020. 786 с.
2. Гольцов А. Г. *Геополітика та політична географія : підручник.* К. : Центр учб. л-ри, 2012. 416 с.
3. Гольцов А. Г. *Геополітика та політична географія : підручник.* К. : Центр учбової літератури, 2012. 416 с.
4. Дністрянський М. *Геополітичні доктрини і підходи : критичний аналіз методології.* Львів: ЛНУ, 2003. 111 с.
5. Дністрянський М. С. *Геополітика : Навчальний посібник.* Львів : ЛНУ імені Івана Франка, 2011. 436 с.
6. Дністрянський М. С. *Політична географія та геополітика України : Навчальний посібник.* Тернопіль : Навчальна книга – Богдан, 2010. 344 с.
7. Дністрянський М. С. *Загострення геополітичних взаємин у період постмодерну та становище України : монографія.* Львів : ЛНУ імені Івана Франка, 2021. 154 с.
8. Закономірності функціонування глобальної економіки. URL: [http : // www.helpiks.org/4-19769.html](http://www.helpiks.org/4-19769.html). (дата звернення: 04.07.2022)
9. Кудряченко А. І., Рудич Ф. М., Храмов В. О. *Геополітика : підручник.* К. : МАУП, 2004.
10. Кучик О. С., Заяць О. А. *Зовнішня політика України : навчальний посібник 2010* URL: <http://politics.ellib.org.ua/pages-cat-154.html> (дата звернення: 04.07.2022)
11. Мадіссон В. В., Шахов В. А. *Сучасна українська геополітика : навч. посіб. для студентів гуманітар. спец. вищ. навч. закл. Київ : Либідь, 2003. 174 с.*

12. Мирослав Дністрянський, Галина Копачинська, Наталія Дністрянська Проблеми неврегульованості політичного статусу територій як чинник поглиблення суперечностей у міжнародних відносинах. *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія: географія*. Том 51, № 2 (2021). С: 74-81 DOI: <https://doi.org/10.25128/2519-4577.21.2> URL: <http://nzg.tnpu.edu.ua/issue/view/14796>
13. Незалежний аналітичний центр геополітичних досліджень «Борисфен Інтел» URL: <https://bintel.org.ua/> (дата звернення: 04.07.2022)
14. П. Іванишин Ідеологічні джерела геополітики: націософські аспекти URL: <http://dontsov-nic.com.ua/ideolohichni-dzherela-heopolityku-natsiosofski-aspekty-onovlenyj-variant/> (дата звернення: 04.07.2022)
15. Трохимчук С. В., Федунь О. В. Політична географія світу : Навч. посіб. К. : Знання, 2007. 422 с.
16. Яценко Б. П. Політична географія і геополітика : навчальний посібник. К. : Либідь, 2007. 255 с.
17. Jeremy Black. *Why geopolitics matters*. URL: <https://www.fpri.org/article/2020/01/why-geopolitics-matters/> (дата звернення: 04.04.2024)
18. Geopolitics: Definition, Foundations & Example URL: <https://study.com/academy/lesson/geopolitics-definition-foundations-example.html> (дата звернення: 14.05.2024)
19. Kopachinska G. Geopolitical view of Ukraine: History of development and specifics of its current transformation. *Quaestiones Geographicae* 40(4), Bogucki Wydawnictwo Naukowe, Poznań, 2021 pp. 47–62. 4 tables. DOI: 10.2478/quageo-2021-0037 URL: <https://sciendo.com/issue/QUAGEO/40/4>
20. Myroslav Dnistrianskyi, Galina Kopachinska, Nataliia Dnistrianska. Modern conflicts regarding the political status of territories: typological differences, features of spread and prospects for resolution. *Bulletin of Geography. Socio-economic Series*. No. 57 (2022). P: 113-123 Doi: <http://doi.org/10.12775/bgss-2022-0026> URL: <https://apcz.umk.pl/BGSS/article/view/34379/32895>
21. Natalia Kotsan, Galina Kopachinska, Yevheniia Vozniuk, Roman Kotsan Basic models of protection and functioning of the Ukrainian border in modern geopolitical realities: a view from Ukraine. *European Spatial Research and Policy* Vol. 29, Number 1 (2022) P: 79-96. DOI: <https://doi.org/10.18778/1231-1952.29.1.04> URL: <https://czasopisma.uni.lodz.pl/esrap/article/view/9908>
22. O'Tuathail G., Dalby S. *The Geopolitics Reader*. London : Routledge, 2006. 589 p.
23. Painter J., Jeffrey A. *Political Geography : An Introduction to Space and Power*. London : Sage, 2009. 393 p.
24. Roman Kotsan, Natalia Kotsan, Galina Kopachinska, Yevheniia Vozniuk Transformation of Ukrainian-Polish border regions: experience of Ukraine *Forum Geographic* Vol. 21, Issue 1. 2022 P: 92-101. DOI: 10.5775/fg.2022.071.i URL: <http://forumgeografic.ro/>
25. Störk Bálint. Geopolitical situation of Ukraine and its importance. *Security and Defence*. 2015. # 8(3). PP: 17–39. Doi: <https://doi.org/10.5604/23008741.1189405>

Копачинська Галина Василівна

**Методичні рекомендації з
ОК «Геополітика та геостратегія»**

Навчально-методичне видання

Друкується в авторській редакції